

**DOKUMENT BURIMOR MBI TERMINOLOGJINË E SË DREJTËS
NDËRKOMBËTARE HUMANITARE**

Tabela e Përmbajtjes

Shkurtesat	1
1. Hyrje	2
2. Terma	3
2.1. Terma të përcaktuar në të Drejtën Ndërkombëtare Humanitare	3
1. Gjenocid	3
2. Krime kundër njerëzimit	4
3. Torturë	4
4. Terrorizëm	5
5. Zhvendosje me forcë	5
6. Njerëz të zhvendosur me forcë.....	6
7. Persona të zhvendosur brenda vendit (PZHBV)	6
8. Refugjat	6
9. Zhdukje e detyruar e personave	7
11. Dënim kolektiv	8
12. Pasuri kulturore	8
13. Varreza masive	9
14. Krime të luftës	10
15. Jus ad bellum (e drejta për të luftuar)	10
16. Hakmarrje	10
17. Jus in Bello (e drejta gjatë luftës)	11
18. Persona të mbrojtur	12
19. Akterë ushtarakë joshtetërorë (AUJSH)	13
20. Mashtrim në luftë	13
21. Konflikt i armatosur	14
22. Kryengritje	15
23. Luftë civile	15
24. Pjesëmarrje e drejtpërdrejtë në armiqësi	15
25. Vrasje të shënjestuara	16

26.	Nevoja ushtarake	17
27.	Objektiva ushtarake.....	17
28.	Dallimi	18
29.	Dëme kolaterale	18
30.	Proporcionaliteti	19
31.	Luftëtari.....	19
32.	Civil.....	20
33.	Forca të armatosura.....	20
34.	I burgosur i luftës.....	21
35.	Spiun.....	22
36.	Mercenar	22
37.	Territor i pushtuar	23
38.	Operacione paqeruajtëse	23
39.	Forca shumëkombëshe.....	24
40.	Vetëvendosje	25
41.	Dhunë seksuale	26
42.	Krime mjedisore.....	26
2.2.	Terma që nuk janë të përcaktuar në të Drejtën Ndërkombëtare Humanitare	27
1.	Gjenocid kulturor (kulturocid).....	27
2.	Pastrim etnik	28
3.	Masakër.....	29
5.	Martir	30
3.	Diskutime në literaturë	31
1.	Gjenocid	31
2.	Pastrim etnik.....	34
3.	Krime kundër njerëzimit dhe krime të luftës	35
4.	Jus ad bellum (e drejta për të shkuar në luftë)	38
5.	Jus in Bello (e drejta në luftë)	41
6.	Konflikt i armatosur	42
7.	Territor i pushtuar	44

8. Forca shumëkombëshe dhe operacione paqeruajtëse	45
Aneks A	47
Fjalor i termave	47
1. Gjenocid	47
2. Krime kundër njerëzimit	48
3. Torturë	48
4. Terrorizëm.....	48
5. Zhvendosje e detyruar.....	48
6. Njerëz të zhvendosur me forcë.....	48
7. Persona të zhvendosur brenda vendit (PZHBV)	49
8. Refugjat	49
9. Zhdukje e detyruar.....	49
10. Dënim kolektiv	49
11. Pasuri kulturore	49
12. Varrezë masive.....	50
13. Krime lufte	50
14. Jus ad bellum (e drejta për të luftuar)	50
15. Hakmarrje	50
16. Jus in Bello (e drejta gjatë luftës)	50
17. Persona të mbrojtur	50
18. Akterë ushtarakë joshtetërorë (AUJSH)	51
19. Mashtrim në luftë	51
20. Konflikt i armatosur	51
21. Kryengritje	51
22. Luftë civile	51
23. Pjesëmarrje e drejtpërdrejtë në armiqësi	51
24. Vrasje të shënjestuara.....	52
25. Nevoja ushtarake	52
26. Objektiva ushtarake.....	52
27. Dallim	52

28.	Dëme kolaterale	52
29.	Proporcionalitet.....	53
30.	Luftëtar	53
31.	Civil.....	53
32.	Forca të armatosura	53
33.	I burgosur i luftës.....	53
34.	Spiun.....	53
35.	Mercenar	54
36.	Territor i pushtuar	54
37.	Operacione paqeruajtëse	54
38.	Forca shumëkombëshe.....	54
39.	Vetëvendosje	54
40.	Dhunë seksuale	55
41.	Krime mjedisore.....	55
42.	Gjenocid kulturor (kulturocid)	55
43.	Pastrim etnik.....	55
44.	Masakër	55
45.	Viktimë	55
46.	Martir.....	56
Aneksi B.....		56
Burime të dobishme.....		56

Shkurtesat

GJNP	Gjykata Ndërkombëtare Penale
GJND	Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë
KNKK	Komiteti Ndërkombëtar i Kryqit të Kuq
TNKR	Tribunali Ndërkombëtar i Krimeve për Ruandën
TNKJ	Tribunali Ndërkombëtar i Krimeve për ish-Jugosllavinë
PZHV	Person i zhvendosur brenda vendit
DNH	E Drejta Ndërkombëtare Humanitare
IKKL	Instituti për Krimet e Kryera gjatë Luftës në Kosovë
KFOR	KFOR
AUSH	Akter ushtarak jo-shtetëror
NATO	Organizata e Traktatit të Atlantikut të Veriut (North Atlantic Treaty Organization)
BL	I burgosur i luftës
R2P	Përgjegjësia për të mbrojtur
KB	Kombet e Bashkuara
UNCAT	Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Torturës dhe Trajtimit ose Dënimit të Tjetërsuar, Të Pashpirt ose Të Dënueshëm
UNMIK	Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë(United Nations Mission in Kosovo)

1. Hyrje

Ky dokument është një udhëzues i hartuar si mjet kërkimor për personelin e IKKL-së dhe si referencë për aktivistët në shoqërinë civile dhe hulumtuesit e akademisë, të cilët angazhohen me kërkimet dhe publikimet e Institutit, termat dhe konceptet që përdoren nga IKKL-ja.

Dokumenti ofron një pasqyrë të termave kyç të së drejtës ndërkombëtare humanitare (DNH), duke përfshirë përkufizime bazë dhe diskutime mbi literaturën akademike përkatëse për disa koncepte të përzgjedhura. Përderisa shumica e termave të përfshirë në dokument janë të përcaktuara në DNH, ekzistojnë edhe terma si “martir” ose “masakër” që nuk kanë përkufizime formale në DNH. Këta janë shtuar për shkak të rëndësisë së tyre për punën e Institutit. Kur është e përshtatshme, referohen edhe dispozitat përkatëse nga Kodi Penal i Republikës së Kosovës.

Dokumenti ndahet në dy pjesë kryesore. Pjesa e parë përfshin përkufizimet e termave përkatës të së Drejtës Ndërkombëtare Humanitare (DNH) dhe përkufizimet e tyre përkatëse në Kodin Penal, në bazë të zbatueshmërisë së tyre. Gjithashtu, përfshin një diskutim mbi termat që bien brenda fushës së DNH-së, bazuar në një rishikim të literaturës mbi përdorimin e tyre socio-historik dhe socio-politik. Pjesa e dytë ofron një rishikim më të detajuar të literaturës për tetë terma të përgjithshëm – për shembull gjenocidi, jus in bello, dhe krimet kundër njerëzimit – të cilët përfshijnë koncepte të tjera të lidhura. Arsyeja kryesore për të kryer një rishikim të literaturës bazuar vetëm në tetë terma të përgjithshëm, në vend që të analizohet secili term veç e veç, është për të ofruar një shqyrtim më të gjerë dhe të qartë të literaturës, duke shmangur përsëritjet e përpjekjeve kërkimore për shkak të natyrës së tyre të përbashkët dhe ndërthurur të termave dhe literaturës përkatëse. Këta terma të përgjithshëm janë përzgjedhur për rëndësinë e veçantë që kanë në lidhje me krimet e kryera gjatë Luftës në Kosovë dhe kuadrin ligjor pas-konfliktit në vend.

Qëllimi kryesor i këtij dokumenti është të krijojë një bazë të përbashkët njohurish për studiuesit e IKKL-së, pavarësisht nga sfondi i tyre profesional, duke ofruar përkufizime thelbësore dhe vështrime nga literatura që mund të shërbejnë si pikënisje për kërkimet e tyre. Gjithashtu, synon të qartësojë për palët e jashtme – veçanërisht studiuesit nga

akademia dhe organizatat e shoqërisë civile – mënyrën se si Instituti interpreton dhe aplikon në punën e tij terminologjinë e DNH-së dhe terma të tjerë përkatës që nuk janë përcaktuar formalisht në DNH, por që përdoren gjerësisht në literaturën shkencore dhe në diskursin publik.

2. Terma

2.1. Terma të përcaktuar në të Drejtën Ndërkombëtare Humanitare

1. Gjenocid

Gjenocidi është një nga krimet më të rënda të njohura nga e drejta ndërkombëtare. Ai përfshin veprime të kryera me qëllim për të shkatërruar – pjesërisht ose plotësisht – një grup kombëtar, etnik, racor ose fetar. Ky term është i përcaktuar në Konventën për Parandalimin dhe Dënimin e Krimit të Gjenocidit (Konventa për Gjenocidin) ¹ dhe në Statutin e Romës të Gjykatës Ndërkombëtare Penale (tani e tutje ‘Statuti i GjNP-së’) ². Veprimet që përbëjnë gjenocid përfshijnë vrasjen, shkatërrimin e dëmeve të rënda trupore ose mendore, imponimin e kushteve të jetesës, të cilat synojnë shkatërrimin fizik, vendosjen e masave të cilat kanë për qëllim parandalimin e lindjeve brenda një grupi dhe transferimin me forcë të fëmijëve nga një grup në një tjetër. ³

Neni 142 i Kodit Penal të Republikës së Kosovës e përcakton gjenocidin në përputhje me Konventën për Gjenocidin – në veçanti, “si çdo akt që ka për qëllim shkatërrimin e një grupi kombëtar, etnik, racial ose fetar.” ⁴ Kodi Penal ndëshkon krimin e gjenocidit me të paktën 15 vjet burgim deri në dënimin me burgim të përjetshëm. ⁵

¹ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Accessed October 17, 2024. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity%20crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf.

² Rome Statute of the International Criminal Court. Accessed October 17, 2024. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>.

³ See pages 7-8 in the International Committee of the Red Cross Database - Glossary EHL. Accessed October 17, 2024. <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>.

⁴ Article 142 (2). Penal Code of the Republic of Kosovo.. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18413>.

⁵ Article 142 (1). Penal Code of the Republic of Kosovo.

2. Krime kundër njerëzimit

Siç është përcaktuar në nenin 7 të Statutit të GjNP-së, krimet kundër njerëzimit përfshijnë një gamë veprash kriminale si vrasje, torturë, skllavëri, deportim, persekutim të çdo grupi të identifikueshëm individësh, përdhunim dhe dhunë seksuale, zhdukje të detyruar, aparteid dhe vepra të tjera të pamëshirshme, kur kryhen si pjesë e një sulmi të gjerë ose sistematik kundër një popullsie civile me njohuri për sulmin. Këto krime konsiderohen të ndaluara nga e drejta ndërkombëtare, pavarësisht nëse ndodhin gjatë periudhave të paqes apo luftës.⁶ Për më tepër, krimet kundër njerëzimit përfshihen në "shkelje të rënda" të Konventës së Gjenevës dhe protokolleve të saj shtesë, të cilat përfshijnë disa dispozita që ndalojnë, ndër të tjera, torturën, trajtimin çnjerëzor, burgosjen e paligjshme dhe deportimin e personave të mbrojtur.⁷

Neni 143(1) i Kodit Penal të Republikës së Kosovës e përcakton krimin kundër njerëzimit në përputhje me të drejtën ndërkombëtare dhe këto krime ndëshkohen me burgim, të paktën 15 vjet dhe deri në burgim të përjetshëm.⁸

3. Torturë

Tortura është krim kundër njerëzimit (shih "2. Krime kundër njerëzimit"). Për më tepër, neni 1 i Konventës së Kombeve të Bashkuara kundër Torturës dhe Trajtit ose Dënimit të Tjetër të Pamëshirshëm, Çnjerëzor ose Shpërfytyrues (UNCAT) e përcakton torturën si "çdo akt, nëpërmjet të cilit shkaktohet dhimbje ose vuajtje e rëndë, qoftë fizike apo mendore, me qëllim të marrjes së informacionit, dënimit, kërcënimit ose diskriminimit, kur ky akt kryhet nga një zyrtar publik ose me pëlqimin e tij."⁹

Neni 196 i Kodit Penal të Republikës së Kosovës përfshin një dispozitë mbi përcaktimin e torturës, e cila është në përputhje me të drejtën ndërkombëtare dhe dispozitat për ndëshkimin e saj, i cili mund të jetë nga 1 deri në 15 vjet burgim.¹⁰

⁶ Gjykata Ndërkombëtare Penale. Statuti i Romës i Gjykatës Ndërkombëtare Penale. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>; Shih faqen 6 të Përmbledhjes së të Drejtës Ndërkombëtare Humanitare <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>.

⁷ Komiteti Ndërkombëtar i Kryqit të Kuq, "Shtojca 1: Shkelje të rënda të specifikuar në katër Konventat e Gjenevës të vitit 1949 dhe në Protokollin Shtesë të vitit 1977," <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/2012/att-grave-breaches-gc-and-ap-annex-1-icrc.pdf>.

⁸ Article 143(1). Penal Code of the Republic of Kosovo.

⁹ United Nations. (1984). Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading>.

¹⁰ Penal Code of the Republic of Kosovo.

4. Terrorizëm

Ekzistojnë disa dispozita në DNH dhe DNH-në zakonore që ndalojnë veprime ose kërcënime dhune që kanë për qëllim përhapjen e terrorit mes popullsisë civile. Ato përfshijnë nenin 51(2) të Protokollit Shtesë I, nenin 13(2) dhe nenin 4(2)(d) të Protokollit Shtesë II, dhe nenin 33, të Konventës së Katërt të Gjenevës, si dhe disa manuale ushtarake, legjislacione shtetërore dhe statute të gjykatave ndërkombëtare penale.¹¹

Kodi Penal i Republikës së Kosovës e përcakton terrorizmin si veprime të kryera "me qëllim për të frikësuar rëndë një popull, për të detyruar në mënyrë të padrejtë një entitet publik, qeveri ose organizatë ndërkombëtare që të bëjë ose të abstenojë nga ndonjë akt, ose për të destabilizuar ose shkatërruar rëndë strukturat themelore politike, kushtetuese, ekonomike ose sociale."¹² Dënimi për aktet e terrorizmit ndryshon sipas ashpërsisë së tyre e mund të jetë nga 5 vjet burgim deri në burgim të përjetshëm.¹³

5. Zhvendosje me forcë

Zhvendosja me force përfshin transferimin, dëbimin ose deportimin e individëve ose grupeve njerëzish nën presion. I përcaktuar si krim kundër njerëzimit sipas nenin 7(2)(d) të Statutit të Romës, deportimi ose transferimi i detyruar i popullsisë përfshin "*zhvendosjen me forcë* të personave të prekur nga dëbimi ose akte të tjera të detyrueshme nga zona në të cilën ata janë të pranishëm në mënyrë të ligjshme, pa arsye të lejuara sipas të drejtës ndërkombëtare."¹⁴ Transferimet individuale ose masive të detyruara janë të ndaluara gjithashtu sipas neni 49 i Konventës së Katërt të Gjenevës,¹⁵ përveçse në rastet kur këto transferime synojnë të minimizojnë dëmin nga një forcë pushtuese. Në këto raste, "Pushtuesi që kryen këto transferime ose evakuime do të sigurojë, deri në masën më të madhe të mundshme, që të sigurohen kushte të përshtatshme për pranim të personave të mbrojtur, që largimet të realizohen në kushte të kënaqshme higjienike,

¹¹ International Committee of the Red Cross, "Rule 2. Acts or threats of violence the primary purpose of which is to spread terror among the civilian population are prohibited," *International Humanitarian Law Database*, https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule2#Fn_40E5B09C_00010.

¹² Neni 128. Kodi Penal i Republikës së Kosovës..

¹³ Article 129. Penal Code of the Republic of Kosovo.

¹⁴ International Criminal Court. (2011). Rome Statute of the International Criminal Court. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>

¹⁵ International Committee of the Red Cross, "Article 49 – Deportations, transfers, evacuations," *International Humanitarian Law Database*, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-49>.

shëndetësore, sigurie dhe ushqyerjeje, dhe që anëtarët e familjes së njëjtë të mos ndahen.”¹⁶

Neni 143(2)(2.4) i Kodit Penal të Republikës së Kosovës e përcakton deportimin dhe zhvendosjen e detyruar në përputhje me përcaktimin në Statutin e Romës.¹⁷

6. Njerëz të zhvendosur me forcë

Njerëzit e zhvendosur me forcë përfshijnë qytetarë dhe persona të tjerë të mbrojtur që janë zhvendosur nga vendet e tyre të ligjshme të banimit pa arsye, të pabazuar në dispozitat lejuese të drejtës ndërkombëtare (shih më lart), brenda territorit të një shteti ose përtej kufijve shtetërorë. Kur qytetarët dhe personat e mbrojtur janë zhvendosur brenda kufijve ndërkombëtarisht të njohur të një shteti, ata konsiderohen persona të zhvendosur brenda vendit.

7. Persona të zhvendosur brenda vendit (PZHBV)

Personat e zhvendosur brenda vendit janë persona ose grupe personash që janë detyruar ose janë të obliguar të ikin ose të lënë shtëpitë e tyre të banimit të zakonshëm, veçanërisht për t’iu shmangur pasojave të konfliktit të armatosur, situatave të dhunës së përgjithshme, shkeljeve të të drejtave të njeriut, fatkeqësive natyrore ose atyre të shkaktuara nga njeriu, dhe që nuk kanë kaluar një kufi shtetëror të njohur ndërkombëtarisht.¹⁸ Në këtë kontekst, Kodi Penal i Republikës së Kosovës mbron personat e zhvendosur brenda vendit nga ndjekja penale prej kalimit kufitar në pika të paautorizuara nëse ata janë duke ikur nga një territor ku jeta, trupi, ose liritë dhe të drejtat e tyre themelore janë në rrezik.¹⁹

8. Refugjat

Një refugjat është çdo person që është detyruar të largohet nga vendi i tij i origjinës për shkak të një frike të arsyeshme për ndjekje: për shkak të racës, fesë, kombësisë, anëtarësisë në një grup social të caktuar, opinionit politik ose për shkak të luftës ose dhunës së përgjithshme, dhe që ndodhet jashtë vendit të tij të kombësisë ose vendit të banimit të zakonshëm.²⁰ Ky term është përcaktuar nga Konventa e Kombeve të Bashkuara për

¹⁶ Article 49, paragraph 3, Fourth Geneva Convention, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-49?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>.

¹⁷ Penal Code of the Republic of Kosovo. <https://md.rks-gov.net/desk/inc/media/A5713395-507E-4538-BED6-2FA2510F3FCD.pdf>

¹⁸ United Nations Guiding Principles on Internal Displacement, p. 1, <https://www.unhcr.org/media/guiding-principles-internal-displacement>.

¹⁹ Article 140 (6). Penal Code of the Republic of Kosovo. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18413>.

²⁰ Baza e të Dhënave e Komitetit Ndërkombëtar të Kryqit të Kuq - Përmbledhje e EHL. E qasshme më 21 tetor, 2024 International. <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>.

Statusin e Refugjatëve e vitit 1951 dhe Protokollin e saj të vitit 1967.²¹ Parimi i mos-dëbimit (non-refoulement) ndalon riatdhesimin e individëve në shtete të rrezikshme, ndërkohë që UNHCR monitoron situatën e refugjatëve dhe ofron mbrojtje dhe mbështetje gjatë kthimit të tyre ose ri-integritit.²²

Kodi Penal i Republikës së Kosovës mbron refugjatët nga ndjekja penale për kalimin e kufirit në pika të paautorizuara nëse ata janë duke ikur nga një territor ku jeta, trupi, ose liritë dhe të drejtat e tyre themelore janë në rrezik.²³

9. Zhdukje e detyruar e personave

Zhdukja e detyruar e personave është përfshirë në listën e krimeve të klasifikuara si krime kundër njerëzimit në Statutin e GJNP-së.²⁴ Neni 7(2)(i) i Statutit të GJNP-së e përcakton zhdukjen e detyruar të personave si “arrestimin, ndalimin ose rrëmbimin e personave nga/ ose me autorizimin, mbështetjen ose pajtimin e një shteti ose organizate politike, i ndjekur nga refuzimi për të pranuar privimin e lirisë ose për të dhënë informacion mbi fatin ose vendndodhjen e atyre personave, me qëllim të largimit të tyre nga mbrojtja e ligjit për një periudhë të gjatë kohore.”

Po ashtu, neni 2 i Konventës Ndërkombëtare për Mbrojtjen e Të Gjithë Personave nga Zhdukja e Detyruar (2010) e konsideron zhdukjen e detyruar si “arrestimin, ndalimin, rrëmbimin ose çdo formë tjetër të privimit nga liria, nga agjentët e shtetit ose nga persona ose grupe personash që veprojnë me autorizimin, mbështetjen ose pajtimin e shtetit, e pasuar nga refuzimi për të pranuar privimin nga liria ose duke fshehur atë çka pësuar ose vendndodhjen e personit të zhdukur, duke e vendosur një person të tillë jashtë mbrojtjes së ligjit.”²⁵

10. Neni 143(1) i Kodit Penal të Republikës së Kosovës përfshin zhdukjen e detyruar të personave si një krim kundër njerëzimit. Krimet e tilla dënohen me të paktën 15 vjet burgim dhe deri në burgim të përjetshëm.

²¹ UNHCR. *Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees*. Communications and Public Information Service. Geneva, Switzerland: UNHCR. <https://www.unhcr.org>.

²² ABC of International Humanitarian Law. Accessed October 21, 2024. <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/06/ABC-of-IHL.pdf>; for more information about refugee protections and rights, see International Committee of the Red Cross. *How does law protect in war? - Online casebook*. Accessed 21 Oct. 2024. <https://www.icrc.org/en/law-and-policy>; Sassòli, M. (2019). *International humanitarian law: Rules, controversies, and solutions to problems arising in warfare*.

²³ Article 140 (6). Penal Code of the Republic of Kosovo.

²⁴ See Article 7 (1) (i) of the ICC Statute.

²⁵ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-all-persons-enforced>.

11. Dënim kolektiv

Dënimi kolektiv nuk i referohet vetëm dënimit kriminal, por edhe formave të tjera të ndëshkimeve, ngacmimeve ose masave administrative të marra ndaj një grupi në hakmarrje për një akt të kryer nga një individ ose individë që perceptohen se i përkasin atij grupi.²⁶ Dënimi kolektiv për vepra individuale, si dhe dënimet trupore, burgimi në ambiente pa dritë dielli, dhe çdo formë torturimi ose mizorie, janë të ndaluara. E Drejta Ndërkombëtare Humanitare përcakton se askush nuk mund të dënohet për vepra që nuk i ka kryer, dhe e ndalon shprehimisht dënimin kolektiv të një grupi për krime të kryera nga një individ, pavarësisht nëse grupi përbëhet nga të burgosur lufte ose çdo individ tjetër.²⁷ Kjo është një nga garancitë themelore të krijuara nga Konventat e Gjenevës të vitit 1949 dhe protokollet e tyre shtesë, dhe zbatohet për të gjithë individët, pa marrë parasysh statusin ose kategorinë e tyre sipas Konventave të Gjenevës.²⁸

Neni 145 (2)(2.30) dhe neni 147 (2)(2.23) të Kodit Penal të Republikës së Kosovës përfshijnë dënimin kolektiv si një krim të rëndë lufte dhe është i dënueshëm me të paktën 5 vjet burgim dhe deri në burgim të përjetshëm.²⁹

12. Pasuri kulturore

Konventa e Hagës e vitit 1954, për Mbrojtjen e Pasurisë Kulturore në Raste të Konfliktit të Armatosur (Konventa e Hagës e 1954) e përkufizon pasurinë kulturore si “pronë të luajtshme ose të paluajtshme, me rëndësi të madhe për trashëgiminë kulturore të çdo populli, siç janë monumentet e arkitekturës, artit ose historisë, qofshin ato fetare apo sekulare; vendet arkeologjike: grupe ndërtimesh të cilat, si tërësi, kanë interes historik ose artistik; vepra arti: dorëshkrime, libra dhe objekte të tjera me interes artistik, historik ose arkeologjik; si dhe koleksione shkencore dhe koleksione të rëndësishme librash ose arkivash, apo kopje të pasurive të sipërpërmendura; prona kulturore, përfshirë edhe vendet arkeologjike, historike, kulturore, artistike dhe shkencore.”³⁰ Përveç dispozitave të

²⁶ International Humanitarian Law Database. Collective Punishments - *Online casebook*. Accessed 21 Oct. 2024. https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/collective-punishments.

²⁷ Geneva Convention (III) on Prisoners of War, 1949 - Article 87. Accessed 21 Oct. 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-87>; IHL Treaties - Article 75/2. Accessed 21 Oct. 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-75>.

²⁸ The Practical Guide to Humanitarian Law. Accessed 21 Oct. 2024. <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/collective-punishment/#:~:text=Collective%20punishment%20is%20prohibited%2C%20based,guarantees%20that%20protect%20judicial%20procedures>.

²⁹ See Article 145. Penal Code of the Republic of Kosovo.

³⁰ Article 1. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict->

detajuara të Konventës së Hagës së 1954-tës, për mbrojtjen e pasurisë kulturore, Statuti i GJNP-së dhe Protokollet Shtesë të Konventave të Gjenevës, përfshijnë gjithashtu dispozita për mbrojtjen e pasurisë kulturore. Neni 8(2)(b)(ix) dhe 8(2)(e)(iv) i Statutit të GJNP-së parashikojnë kriminalizimin e sulmeve të qëllimshme kundër ndërtimeve të dedikuara për fenë, arsimin, artin, shkencën, ose qëllime bamirësie, si dhe monumenteve historike, për sa kohë ato nuk janë objektiva ushtarake; ndërsa neni 53 i Protokollit Shtesë I ³¹ dhe neni 16 i Protokollit Shtesë II ³² ndalojnë çdo akt armiqësor ndaj pronës kulturore ose përdorimin e saj për mbështetje të një objekti ushtarak.

Neni 147 (2) (2.4) i Kodit Penal të Republikës së Kosovës i trajton si krime sulmet ndaj vendeve të kultit fetar, monumenteve historike, si dhe institucioneve arsimore ose bamirëse, ose objekteve të dedikuara për shkencë, art, arsimin, ose qëllime humanitare.

13. Varreza masive

Një varrezë masive është një vendvarrim që përmban mbetje të individëve të shumtë, shpesh viktimat të dhunës, luftës ose gjenocidit, të cilët janë varrosur pa identifikim të duhur ose varre individuale, shpesh me qëllim për të fshehur provat e një krimi lufte ose krimi kundër njerëzimit. Kësisoj, zbulimi i tyre ofron prova për këto krime.

Hedhja e mbetjeve të të vdekurve në varre masive dhe pa shenja, pa respektin e duhur, është në kundërshtim me të DNH-në. Neni 17(3) i Konventave të Para të Gjenevës i obligon palët në një luftë të armatosur "të sigurojnë që të vdekurit të varrosen me nder, nëse është e mundur sipas riteve të fesë së tyre, që varret e tyre të respektohen, të grupohen nëse është e mundur sipas kombësisë së të vdekurve, të mbahen si duhet dhe të shënjohen në mënyrë që ato të mund të gjenden gjithmonë."³³

Nuk ka dispozita të veçanta në Kodin Penal të Republikës së Kosovës që mund lidhur me varret masive ose mbi trajtimin e civilëve dhe luftëtarëve të vdekurve gjatë konflikteve të armatosura.

[regulations-execution-convention](#). For sources that have documented the scale of the destruction of cultural property in Kosovo and the post-war complexities of protecting cultural heritage see Herscher, A. (2010). Violence taking place: The architecture of the Kosovo conflict. Stanford University Press. Also Hisari, L., & Fouseki, K. (2020). Post-War Cultural Heritage Preservation in Kosovo: Rethinking the Implementation of Ahtisaari Plan Annex V. Heritage, 3(1), 98–115. <https://doi.org/10.3390/heritage3010006>.

³¹ <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-53?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>.

³² <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apii-1977/article-16?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>.

³³ <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949/article-17/commentary/2016>. See also Article 8 of Additional Protocol II, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apii-1977/article-8?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>.

14. Krime të luftës

Krimet e luftës janë shkelje të rënda të ligjeve dhe konventave ndërkombëtare që lidhen me luftën. Neni 8 i Statutit të GJNP-së i përkufizon krimet e luftës si shkelje të rënda të Konventave të Gjenevës dhe shkelje të tjera serioze të ligjeve dhe zakoneve që janë të zbatueshme në konflikte të armatosura ndërkombëtare dhe jo ndërkombëtare. Këto akte përfshijnë vrasje të qëllimshme, torturë, dëbim të paligjshëm, marrje të pengjeve, drejtpërdrejtë sulme ndaj civilëve, dhe shkatërrim të gjerë të pronës që nuk justifikohet nga nevoja ushtarake.³⁴

Neni 144(2) i Kodit Penal të Republikës së Kosovës përkufizon dhe ofron një listë të krimeve të luftës në përputhje me dispozitat e Nenit 8(2) të Statutit të GJNP-së.

15. Jus ad bellum (e drejta për të luftuar)

Jus ad bellum ("ligji mbi shkuar në luftë") i referohet grupit të normave ligjore që përcaktojnë kushtet nën të cilat një shtet mund të përdorë forcën në mënyrë të ligjshme.³⁵ Ai trajton arsyet për fillimin e një lufte dhe përqendrohet në ligjshmërinë e nisjes së luftës. Burimet kryesore të *jus ad bellum* gjenden në të drejtën ndërkombëtare, veçanërisht në Kartën e Kombeve të Bashkuara (1945), e cila lejon përdorimin e forcës vetëm në rastet e vetëmbrojtjes ose kur është e autorizuar në mënyrë eksplicite nga Këshilli i Sigurimit i Kombeve të Bashkuara.³⁶ Sipas nenit 2 (4) të Kartës së KB-së, shtetet "do të shmangin në marrëdhëniet e tyre ndërkombëtare kërcënimin ose përdorimin e forcës kundër integritetit territorial ose pavarësisë politike të çdo shteti." Megjithatë, neni 51 i Kartës së KB-së parashikon të drejtën e natyrshme të vetëmbrojtjes të çdo shteti nëse ai sulmohet, dhe e obligon Këshillin e Sigurimit të marrë masat e nevojshme për të rivendosur paqen dhe sigurinë ndërkombëtare.³⁷

Kodi Penal i Republikës së Kosovës përfshin një dispozitë për dënimin e nxitjes për të marrë pjesë në një luftë të armatosur,³⁸ i cili dënohet nga 1 deri në 5 vjet burg, por nuk përfshin dispozita për dënimin e planifikimit dhe ekzekutimit të një lufte agresive.

16. Hakmarrje

Hakmarrja në të Drejtën Humanitare Ndërkombëtare dhe të drejtën zakonore përfshijnë masa të marra nga një shtet luftarak si përgjigje ndaj një shkeljeje të së drejtës ndërkombëtare. Ndonëse parimisht të paligjshme – pra, nëse veprimet merren për motive

³⁴ See Article 8 (2). ICC Statute.

³⁵ Humanitarian Law Glossary. <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>

³⁶ Charter of the United Nations. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

³⁷ Article 51. Charter of the United Nations.

³⁸ Article 156. Penal Code of the Republic of Kosovo.

të tjera përveç sigurimit të ruajtjes së të drejtës ndërkombëtare – ato mund të konsiderohen të ligjshme nëse ato plotësojnë disa kritere:

1. Hakmarrjet mund të merren si përgjigje ndaj një shkeljeje të rëndë të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare.
2. Ato mund të merren si një masë e fundit, nëse masat ligjore janë shteruar.
3. Hakmarrjet duhet të jenë proporcionale. Konventat e Gjenevës dhe Protokolli Shtesë I, ndalojnë hakmarrje kundër të plagosurve, të sëmurëve, personelit, ndërtesave ose pajisjeve të mbrojtura nga Konventa e Gjenevës(I); personave të shpëtuar nga mbytja, anijeve ose pajisjeve të mbrojtura nga Konventa e Gjenevës (II); të burgosurve të luftës; personave dhe pasurisë të mbrojtura nga Konventa e Gjenevës (IV);
4. Vendimi duhet të merret në nivelin më të lartë të qeverisë.
5. Veprimi duhet të ndalet sapo kundërshtari të respektojë ligjin.³⁹

Pavarësisht kritereve të mësipërme, hakmarrjet kundër personave dhe objekteve të mbrojtura sipas dispozitave të Protokollit Shtesë I, janë të ndaluara.⁴⁰

Kodi Penal i Republikës së Kosovës nuk përmban asnjë dispozitë specifike që trajton hakmarrjet, por përmban dispozita që i referohen ndalimit të krimeve kundër njerëzimit dhe krimeve të luftës në Kapitullin XV.

17. Jus in Bello (e drejta gjatë luftës)

Jus in bello ('e drejta gjatë luftës') rregullon sjelljen e palëve të përfshira në një konflikt të armatosur. Synon të kufizojë pasojat e luftës duke mbrojtur personat që nuk janë, ose që nuk janë më pjesëmarrës në luftime, dhe duke kufizuar mjetet dhe metodat e luftimit. Konventat e Gjenevës të vitit 1949 dhe Protokollat e tyre Shtesë janë instrumente kyçe të *jus in bello*, duke vendosur, po ashtu rregulla për trajtimin të njerëzishëm të luftëtarëve dhe civilëve.⁴¹

Parimet thelbësore të *jus in bello* përfshijnë dallimin, proporcionalitetin dhe nevojën. Parimi i dallimit kërkon nga palët ndërluftuese të dallojnë luftëtarët nga civilët, duke

³⁹ See GC (I), art. 46; GC (II), art. 47; GC (III), art. 13; GC (IV), art. 33; Additional Protocol I, art. 20. See "Reprisals," *International Committee of the Red Cross*, accessed 21 October 2024, <https://casebook.icrc.org/a-to-z/glossary/reprisals>; "Rule 145. Reprisals," *International Humanitarian Law Databases*. Accessed October 21, 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule145>; "Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977," *International Humanitarian Law Databases*. Accessed October 21, 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-20/commentary/1987?activeTab=>.

⁴⁰ Article 20. Additional Protocol II.

⁴¹ Geneva Conventions (1949) and Additional Protocols: <https://ihl-databases.icrc.org/>

siguruar që të sulmohen vetëm objektivat ushtarake legjitime.⁴² Parimi i proporcionalitetit ndalon sulmet që mund të shkaktojnë dëme të tepruara ndaj civilëve në krahasim me përfitimin ushtarak të pritshëm prej sulmit, ndërsa parimi i nevojës lejon vetëm ato veprime që janë të nevojshme për të arritur një objektiv ushtarak legjitim.⁴³

Kodi Penal i Republikës së Kosovës reflekton parimet e *jus in bello* duke kërkuar që operacionet ushtarake të kryhen në përputhje me standardet e DNH-së, duke siguruar që civilët dhe objektet civile të mbrohen nga dëmet e panevojshme gjatë luftës.⁴⁴

18. Persona të mbrojtur

Ata janë individët të cilët, gjatë një konflikti të armatosur ose pushtimi, gëzojnë mbrojtje të veçantë sipas së drejtës ndërkombëtare. Kjo kategori përfshin civilët, të burgosurit e luftës, personelin mjekësor dhe fetar, dhe të tjerë që nuk marrin pjesë aktivisht në luftime. Konventat e Gjenevës dhe Protokollet e tyre Shtesë ofrojnë kuadrin ligjor për mbrojtjen e këtyre personave, duke siguruar trajtimin e tyre të njerëzishëm dhe ruajtjen e të drejtave të tyre gjatë kohëve të konfliktit të armatosur.⁴⁵

Mbrojtja e civilëve është një parim themelor i DNH-së, duke ndaluar dhunën ndaj jetës dhe trupit, duke përfshirë vrasjen, torturën dhe trajtimin çnjerëzor. Të burgosurit e luftës konsiderohen gjithashtu persona të mbrojtur dhe kanë të drejtë të trajtohen me humanizëm, mbrojtje nga dhuna dhe respekt për dinjitetin e tyre.⁴⁶ Personeli mjekësor dhe fetar, gjatë shërbimit në kapacitetin e tyre, gëzojnë mbrojtje të veçantë, siç është e drejta për të kryer detyrat e tyre pa ndërhyrje dhe për të marrë mbështetje të nevojshme nga të gjitha palët ndërluftuese.⁴⁷

Kapitulli XV i Kodit Penal të Republikës së Kosovës përmban dispozita të rëndësishme për parandalimin e dëmtimit të personave të mbrojtur gjatë luftës.⁴⁸

⁴² Additional Protocol I, Article 48: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977>.

⁴³ Crawford E. & Pert A. (2020). International humanitarian law. Cambridge University Press. p. 35.

⁴⁴ See Chapter XV. Penal Code of the Republic of Kosovo.

⁴⁵ Common Article 3 of Geneva Conventions (1949); Articles 27-34. Fourth Geneva Convention.

⁴⁶ Articles 13-16. Third Geneva Convention.

⁴⁷ International Committee of the Red Cross (ICRC). "The Geneva Conventions and Their Additional Protocols": <https://www.icrc.org/en/document/geneva-conventions-and-their-additional-protocols>.

⁴⁸ See particularly Articles 144-147.

19. Akterë ushtarakë joshtetërorë (AUJSH)

Akterë ushtarakë joshtetërorë janë grupe të armatosura të organizuara që veprojnë në mënyrë të pavarur nga struktura formale ushtarake dhe qeveritare të një shteti. Këto grupe mund të përfshijnë milici, forca kryengritëse, organizata paraushtarake dhe njësi të tjera që marrin pjesë në luftë pa autorizimin direkt ose mbikëqyrjen e një autoriteti shtetëror të njohur. Ndërsa AUJSH nuk janë ushtri formale shtetërore, ato ende i nënshtrohen DNH kur përfshihen në konflikt të armatosur.⁴⁹ Nenet 1-3 të Protokollit Shtesë II, të Konventave të Gjenevës paraqesin detyrime të veçanta për AUJSN-në, duke i kërkuar atyre të përmbushin standardet ndërkombëtare të sjelljes gjatë armiqësive.⁵⁰ Konventat e Gjenevës dhe Protokollet e tyre Shtesë shtrijnë mbrojtje si për civilët ashtu dhe për luftëtarët, duke siguruar që akterët ushtarakë joshtetërorë të respektojnë të drejtat dhe sigurinë e të gjithë individëve gjatë armiqësive.⁵¹

Kodi Penal i Republikës së Kosovës nuk përcakton specifikisht akterët ushtarakë joshtetërorë, por Kapitulli XV i Kodit përmban dispozita që nuk bëjnë dallim mes autorëve të krimeve të luftës dhe krimeve kundër njerëzimit që mund të jenë pjesë e një ushtrie dhe atyre që mund të jenë pjesë e formacione të parregullta ushtarake.

20. Mashtrim në luftë

Mashtrimi në luftë i referohet veprimeve që kanë për qëllim të mashtrojnë armikun duke pretenduar dhe kërkuar mbrojtje sipas ligjeve të luftës, në mënyrë që kjo mbrojtje të përdoret për të sulmuar armikun në pabesi.. Mashtrimi në luftë ndalohet sipas së drejtës humanitare ndërkombëtare, sepse cënon besimin e nevojshëm për mbrojtjet që ofrohen për civilët dhe luftëtarët *hors de combat* (luftëtarë jashtë luftimeve). Shembuj të veprimeve të mashtrimeve në luftë përfshijnë simulimin e dorëzimit, simulimin e lëndimit ose sëmundjes, ose keqpërdorimin e emblemave mbrojtëse siç është Kryqi i Kuq ose flamuri i bardhë.⁵²

Sipas nenit 37 të Protokollit Shtesë I të Konventave të Gjenevës, mashtrimi në luftë përfshin veprime që e nxisin armikun për të besuar se ata janë të detyruar t'i japin mbrojtje sipas rregullave të së drejtës ndërkombëtare që zbatohet në konflikte të

⁴⁹ International Committee of the Red Cross (ICRC) Glossary:

<https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>

⁵⁰ Articles 1-3. Additional Protocol II. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apii-1977>.

⁵¹ Crawford & Pert (2020), p. 55.

⁵² International Committee of the Red Cross (ICRC) Glossary:

<https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>

armatosura, dhe më pas tradhtojnë atë besim duke sulmuar armikun.⁵³ Këto veprime dallohen nga mashtrimet e luftës, të cilat janë forma të lejueshme të mashtrimit që nuk përfshijnë shkelje të ligjit ose shkelje të ndonjë garancie mbrojtjeje.⁵⁴

Neni 145 (2) (2.7) i Kodit Penal të Republikës së Kosovës në mënyrë specifike i konsideron krime veprimet që konsiderohen mashtruese sipas së drejtës ndërkombëtare, siç janë simulimi i dorëzimit ose keqpërdorimi i emblemave mbrojtëse për të mashtruar armikun, të cilat dënohen nga 10 vjet burg deri në burgim të përjetshëm.

21. Konflikt i armatosur

Konflikti i armatosur është përleshje mes dy palëve, të cilat përfshijnë përdorimin e forcave të armatosura. Ato kategorizohen në konflikte të armatosura ndërkombëtare dhe jondërkombëtare. Konfliktet e armatosura ndërkombëtare përfshijnë përballjet e armatosura mes dy ose më shumë shteteve. Konfliktet e armatosura jondërkombëtare përfshijnë përballje të armatosura mes një shteti dhe një ose më shumë grupeve joshitetore, ose mes grupeve joshitetore.⁵⁵

Neni 2 i Konventës së Tretë të Gjenevës i referohet konflikteve të armatosura ndërkombëtare – domethënë konflikte ndërshtetërore – ndërsa neni 3 zgjeron fushën e zbatimit të Konventës duke përfshirë grupet joshitetore që angazhohen në armiqësi kundër një shteti ose me një grup tjetër jo-shtetëror. Neni 1 i Protokollit Shtesë II, kufizon më tej përkufizimin e termit ‘konflikt i armatosur’ duke përjashtuar “situatat e trazirave të brendshme dhe tensioneve, siç janë trazirat, aktet e izoluara dhe sporadike të dhunës dhe akte të tjera të natyrës së ngjashme.”⁵⁶ Rastet e konflikteve të armatosura ndërkombëtare konsiderohen si të tilla edhe kur veprimi i një Pale të Lartë Kontraktuese – pra të një shteti që është pjesë e Konventave të Gjenevës dhe Protokolleve Shtesë – nuk kundërshtohet dhe çon në një pushtim të pjesshëm ose të plotë të territorit të një shteti tjetër. Rastet e konflikteve të armatosura jondërkombëtare konsiderohen si të tilla kur është arritur një nivel minimal i armiqësisë – sipas nenit 1 të Protokollit Shtesë II – dhe grupet joqeveritare konsiderohen palë ndërluftuese pasi ata operojnë “nën komandë të

⁵³ Article 37. Additional Protocol I. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977>.

⁵⁴ Crawford & Pert (2020), p. 62.

⁵⁵ See International Committee of the Red Cross. (2008). How is the term ‘armed conflict’ used in international humanitarian law?. <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/opinion-paper-armed-conflict.pdf>.

⁵⁶ Article 1(2). Additional Protocol II. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apii-1977/article-1?activeTab=>.

përgjegjshme, ushtrojnë kontroll mbi një pjesë të territorit të saj në mënyrë që t'u mundësohet të realizojnë operacione ushtarake të qëndrueshme dhe të koordinuara.”⁵⁷

22. Kryengritje

Kryengritjet – pra rebelimet e armatosura kundër pushtetit shtetëror – mund të përbëjnë një konflikt të armatosur nëse forcat e armatosura apo grupet joshtetërore të kundër-shtetërore realizojnë vazhdimisht dhe në mënyrë të qëndrueshme operacione ushtarake dhe shteti përgjigjet jo vetëm përmes mekanizmave të zbatimit të ligjit, por gjithashtu përmes forcave të tij të armatosura. Megjithatë, nëse një kryengritje përbëhet nga rezistenca e armatosur sporadike dhe e pakoordinuar, lufta midis shtetit dhe kryengritësve mund të mos konsiderohet si një luftë dhe mund të klasifikohet si një trazirë e brendshme, tensione, ose armiqësi. Është e rëndësishme të theksohet këtu se shtetet kanë një interes të veçantë për të mos i konsideruar kryengritësit si subjekt të mbrojtjeve të së drejtës humanitare ndërkombëtare, edhe kur niveli i armiqësive mund të afrojë pragun e përcaktuar në nenin 1 të Protokollit Shtesë II.⁵⁸

23. Luftë civile

Luftërat civile janë konflikte të armatosura brenda një shteti dhe përfshihen në kategorinë e konflikteve të armatosura jondërkombëtare.

Megjithatë, Kodi Penal i Republikës së Kosovës nuk përcakton specifikisht asnjë prej termave të mësipërm (konflikt i armatosur, kryengritje, luftë civile), por Kapitulli XV i Kodit Penal përmban dispozita për ndëshkimin e krimeve të luftës të kryera në konflikte të armatosura ndërkombëtare dhe jondërkombëtare, të cilat bazohen në dispozitat e gjetura në Konventat e Gjenevës dhe Protokollat e tyre Shtesë.⁵⁹

24. Pjesëmarrje e drejtpërdrejtë në armiqësi

Ajo përbëhet nga veprime specifike të kryera nga individë si pjesë e zhvillimit të armiqësive ndërmjet palëve në një konflikt të armatosur. Pjesëmarrja e drejtpërdrejtë në armiqësi arrihet nëpërmjet veprimeve që kanë mundësinë të dëmtojnë operacionet ushtarake ose kapacitetin e një pale ndërluftuese, ose të shkaktojnë vdekje, plagosje, ose

⁵⁷ Article 1. Additional Protocol II. See also International Committee of the Red Cross. (2008). How is the term ‘armed conflict’ used in international humanitarian law?

⁵⁸ For a more thorough analysis, see Daboné, Z. (2011). International Law: Armed Groups in a State-Centric System. *International Review of the Red Cross* 93 (882). <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-882-dabone.pdf>.

⁵⁹ Articles 145 and 148 refer specifically to international conflicts, whereas Articles 146, 147, and 148 refer to non-international conflicts. The rest of the provisions in Chapter XV refer to both conflicts of international and non-international character.

shkatërrim të personave apo objekteve të mbrojtura; kanë një lidhje të drejtpërdrejtë shkakësore me dëmin e shkaktuar; dhe kanë për qëllim specifik mbështetjen e një pale ndërluftuese dhe dëmshpërblimin e një tjetri.⁶⁰ Vetëm luftëtarët lejohen të angazhohen në aktivitete ushtarake të drejtpërdrejta.

Civilët që marrin pjesë në armiqësi humbin mbrojtjen e tyre nga sulmet. Kufiri midis roleve civile dhe ushtarake është duke u shuar, duke çuar në diskutime mbi mënyrën se si të përcaktohen këto terma.⁶¹ Në konflikte të armatosura jondërkombëtare, anëtarët e forcave të armatosura dhe grupeve të armatosura konsiderohen si subjekte sulmi të ligjshëm për sulm deri sa të dorëzohen ose të bëhen të paaftë për të luftuar, ndërsa civilët mund të jenë subjekte sulmi vetëm kur dhe për aq kohë sa ata marrin pjesë drejtpërdrejt në armiqësi.⁶²

Në kuadër të Kodit Penal të Republikës së Kosovës, shkeljet e rregullave të luftës, siç janë përcaktuar nga ligjet ndërkombëtare dhe Konventat e Gjenevës, janë të ndaluara rreptësisht dhe klasifikohen si krime lufte sipas neneve 144, 145, 146 dhe 147 të Kodit.

25. Vrasje të shënjestuara

Vrasja e shënjestruar përcaktohet si përdorimi i qëllimshëm i forcës vdekjeprurëse, atribut i një subjekti të së drejtës ndërkombëtare (zakonisht një shteti), drejtuar personave të përzgjedhur individualisht, të cilët nuk ndodhen nën kujdestarinë fizike të atyre që i shënjestrojnë. Këto veprime përfshijnë shënjestrim të qëllimshëm, planifikim të paracaktuar dhe një qëllim të qartë për të vrarë, duke i dalluar ato nga forma të tjera të privimit të jetës. Individët që janë objektiv i këtyre veprimeve, zgjidhen në përputhje me kriteret e caktuara seleksionimi dhe këto operacione përjashtojnë çdo procedurë të kujdestarisë gjyqësor.⁶³ Në të Drejtën Ndërkombëtare Humanitare, vrasjet e shënjestuara ngjallin shqetësime, pasi ato shpesh ndodhin larg nga zonat e armiqësive aktive dhe ata që janë duke u shënjestruar mund të mos jenë duke marrë pjesë drejtpërdrejt në armiqësi në momentin e sulmit. Ligjshmëria e vrasjeve të shënjestuara

⁶⁰ Article 43. Additional Protocol I. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-43>; International Humanitarian Law Database. Direct Participation in Hostilities - *Online casebook*. Accessed 22 Oct. 2024.

https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/direct-participation-hostilities.

⁶¹ ABC of International Humanitarian Law. Accessed October 22, 2024. <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/06/ABC-of-IHL.pdf>.

⁶² Sassòli, M. (2019). International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare. Edward Elgar Publishing Limited.

⁶³ International Humanitarian Law Database. Targeted Killings. Accessed October 26, 2024.

https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/targeted-killings; Nils, M. (2008). Targeted Killing in International Law. Oxford University Press. pp.3-8.

varet nga fakti nëse individ i shënjestruar është konsideruar një luftëtar apo një person që merr pjesë drejtpërdrejt në armiqësi, çka do ta bënte vrasjen të ligjshme. Megjithatë, ka debate rreth kriterëve që shtetet përdorin për të përcaktuar nëse një individ ka marrë pjesë drejtpërdrejt në armiqësi, pasi disa nga kriteret që përdorin – si klasifikimi i të gjithë meshkujve në moshë ushtarake (pra prej moshës 18 vjeç) në një zonë sulmi si objektiva të ligjshëm – kanë shkaktuar kritika.⁶⁴

Nuk ka dispozita në Kodin Penal të Republikës së Kosovës që trajtojnë vrasjen e shënjestruar.

26. Nevoja ushtarake*

Është një parim themelor dhe i debatueshëm në të drejtën ndërkombëtare humanitare që njëkohësisht mundëson dhe kufizon përdorimin e dhunës në konflikte të armatosura. Së bashku me parimin e humanizmit – pra, sigurimi që një konflikt i armatosur shkakton vetëm dëme minimale për popullatën dhe infrastrukturën civile – ata kanë prodhuar principet kyçe që janë kodifikuar në të drejtën ndërkombëtare humanitare, siç janë objektivi ushtarak, proporcionaliteti dhe dallimi.⁶⁵

27. Objektiva ushtarake

Neni 52 (2) i Protokollit Shtesë II përcakton objektivat ushtarakë si “ato objekte që, për shkak të natyrës, vendndodhjes, qëllimit ose përdorimit të tyre, janë efektivisht pjesë e veprimeve ushtarake dhe shkatërrimi, kapja ose neutralizimi i të cilave, në rrethana të caktuara që mbizotërojnë në atë kohë, paraqet një avantazh të qartë ushtarak.”⁶⁶ Në fjalë të tjera, përdorimi i forcës në luftë nga forcat e armatosura duhet të udhëhiqet nga parimi i nevojës ushtarake, ndërkohë që forcat e armatosura mund të shënjestrojnë objekte, shkatërrimi ose neutralizimi i të cilave është ushtarakisht i dobishëm.

⁶⁴ For more on the term “targeted killing” and associated concerns within international humanitarian law, see Sassòli (2019); Krieger et al. (Eds.) (2021). Yearbook of International Humanitarian Law. Vol. 24, Cultures of International Humanitarian Law. Asser Press-Springer; Melzer (2008).

⁶⁵ Schmitt, M. N. (2010). Military necessity and humanity in international humanitarian law: Preserving the delicate balance. *Virginia Journal of International Law*, 50(4), 795-830. <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/07/Military-Necessity-Humanity-Balance.pdf>; International Committee of the Red Cross. (n.d.). The principles of humanity and necessity. https://www.icrc.org/sites/default/files/wysiwyg/war-and-law/02_humanity_and_necessity-0.pdf; Article 8. Rome Statute of the International Criminal Court.

⁶⁶ Article 52. Additional Protocol I. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-52?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>

Pavarësisht avantazhit ushtarak që mund të sjellë një sulm ushtarak, ai duhet të jetë proporcional dhe të dallojë midis civilëve dhe luftëtarëve.

28. Dallimi

Parimi i dallimit është një nga parimet themelore të së drejtës ndërkombëtare humanitare. Ai u kërkon palëve ndërluftuese të kufizojnë sulmet e tyre në objektiva ushtarakë dhe të shmangin shënjestrimin e civilëve dhe infrastrukturës civile.⁶⁷ Dispozitat përkatëse në Protokollin Shtesë I dhe Protokollin Shtesë II përfshijnë shkollat, objektet kulturore dhe fetare ⁶⁸, si dhe infrastrukturën që është thelbësore për mbijetesën e popullsisë civile – si “produkte ushqimore, zona bujqësore për prodhimin e produkteve ushqimore, kultura bujqësore, kafshë, sistemet e furnizimit me ujë të pijshëm dhe sistemet për ujitje”⁶⁹ – si dhe penda, digat dhe stacionet bërthamore të prodhimit të energjisë elektrike, sulmi mbi të cilat mund të shkaktojë dëme të rënda për jetesën e popullsisë civile.

E drejta e mbrojtjes ligjore të objekteve dhe infrastrukturës civile mund të humbet, megjithatë, nëse ato përdoren për qëllime ushtarake.⁷⁰

29. Dëme kolaterale

Dëmi kolateral i referohet humbjes aksidentale të jetës së civilëve, plagosjes së civilëve, ose dëmtimit të objekteve civile gjatë një sulmi ndaj një objekti ushtarak të ligjshëm, pavarësisht se janë marrë të gjitha masat e nevojshme për të parandaluar ose për të minimizuar një dëmtim të tillë, humbje, ose plagosje.⁷¹ Në kuadër të DNH-së, ky dëm përbën krim kur ai konsiderohet "i tepruar" në krahasim me avantazhin ushtarak të drejtpërdrejtë që pritej nga sulmi. Ky koncept rregullohet nga parimi i proporcionalitetit, i cili parashikon që lëndimi i civilëve nuk duhet të jetë më i madh se përfitimi ushtarak i pritur. Shkeljet e këtij parimi, veçanërisht kur lëndimi aksidental është i tepruar, konsiderohen shkelje të rënda të DNH-së. Sipas Protokollit I të Konventave të Gjenevës, këto shkelje të rënda trajtohen si krime dhe gjithashtu janë të dënueshme sipas Statutit të Gjykatës Ndërkombëtare Penale, edhe në konflikte të armatosura ndërkombëtare ashtu

⁶⁷ The principle of distinction is outlined in Articles 48-58 of Additional Protocol I and Articles 13-16 of Additional Protocol II of Geneva Conventions.

⁶⁸ See Article 53. Additional Protocol I; Article 16. Additional Protocol II.

⁶⁹ See Article 54 (2). Additional Protocol I; Article 14. Additional Protocol II. Article 54 (5) allows the derogation of the Article 54 (2) provision if a Party to the conflict considers actions that violate the provision as militarily necessary to prevent or respond to an invasion of the territory under its control.

⁷⁰ See for example Article 54 (3) (5) and Article 56 (2) of Additional Protocol II. See also Médecins Sans Frontières. Military Objectives. *The Practical Guide to Humanitarian Law*. Accessed October 25, 2024. <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/military-objectives/>.

⁷¹ International Committee of the Red Cross Database - Glossary EHL. Accessed October 23, 2024. [ehi-english-glossary.pdf](https://www.icrc.org/doh/glossary-ehi).

edhe jondërkombëtare. Ky krim thekson obligimin ligjor të forcave ushtarake për të shmangur lëndimin e tepruar të civilëve, edhe kur ata janë duke shënjestruar objektiva ushtarakë të ligjshëm..⁷²

30. Proporcionaliteti

Parimi i proporcionalitetit i referohet nevojës që palët ndërluftuese të shmangin sulmet që përdorin forcë të tepruar dhe që shkaktojnë dëme të tepruara për civilët dhe objektet dhe infrastrukturën civile, përtej shkatërrimit ose neutralizimit të një objekti ushtarak. Dispozitat specifike mbi ndalimin e sulmeve të pa dallim përfshijnë nenin 51(4) dhe nenin 51(5) të Protokollit Shtesë I. Dispozita e parë kërkon që metodat dhe mjetet e luftës të drejtohen në një objektiv ushtarak të caktuar dhe që metodat dhe mjetet e luftës të mos përdoren nëse pasojat e tyre nuk mund të kufizohen. Dispozita e dytë paraqet raste në të cilat sulmet konsiderohen të pandara; për shembull, nëse objektivat ushtarake të shpërndara trajtohen si një objektiv i vetëm dhe sulmohen me bombardim ose me ndonjë metodë tjetër që shkakton dëme të tepruara krahasuar me avantazhin ushtarak të pritur.

Në lidhje me parimet që duhet të rregullojnë operacionet ushtarake (nevoja ushtarake, objektivi ushtarak, dallimi, proporcionaliteti), Kodi Penal i Republikës së Kosovës nuk përfshin dispozita specifike që i përkufizojnë ose i shpjegojnë ato. Megjithatë, terma të tillë si "nevoja ushtarake" ose "objektivi ushtarak" përmenden si pjesë e dispozitave përkatëse brenda Kapitullit XV, por ato nuk janë të përkufizuara.⁷³

31. Luftëtari

Luftëtar është një individ që merr pjesë drejtpërdrejt në armiqësi gjatë një konflikti të armatosur. Luftëtarët janë anëtarë të forcave të armatosura të një pale luftuese, përjashtuar personelin mjekësor dhe fetar. Ata kanë të drejtën të kenë statusin e të burgosurit të luftës nëse kapen dhe kanë të drejtën të angazhohen në armiqësi sipas DNH-së. Luftëtarët duhet ta dallojnë veten e tyre nga popullsia civile gjatë përgatitjes ose angazhimit në një sulm për të ruajtur statusin e tyre si luftëtarë të ligjshëm.⁷⁴ Sipas

⁷² Article 51(5)(b) and Article 57(2)(a)(iii). Additional Protocol I; Sassòli (2019); International Humanitarian Law Database. "Practice Relating to Rule 14. Proportionality in Attack." *ICRC Databases*. Accessed October 23, 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v2/rule14>.

⁷³ Paragraph 2 of Article 143 on Crimes against Humanity includes a few definitions. It defines 'attack directed against civilian populations' as the totality of crimes under Paragraph 1 (i.e. murder, mass murder, enslavement, forceful displacement, imprisonment, sexual violence or enslavement, collective persecution, forceful disappearance, apartheid, and other similar actions of inhumane nature that cause serious bodily or psychological harm) against a civilian population with the intent to target such population or in support of the implementation of a state policy.

⁷⁴ International Committee of the Red Cross (ICRC) Glossary: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>

Konventave të Gjenevës, luftëtarët janë të detyruar të kryejnë operacione ushtarake në përputhje me ligjet e luftës, duke siguruar respektimin e DNH-së në çdo moment.⁷⁵

Neni 145 i Kodit Penal të Republikës së Kosovës trajton mbrojtjen e luftëtarëve, duke siguruar që ata të trajtohen sipas standardeve ndërkombëtare dhe që çdo shkelje që përfshin luftëtarët të dënohet siç duhet. Neni 147 i zgjat këto mbrojtje dhe obligime edhe për konfliktet e armatosura jondërkombëtare, duke theksuar ndalimin e shkeljeve serioze, përfshirë aktet si sulmet ndaj personelit dhe objekteve të mbrojtura. Shkeljet e këtyre dispozitave dënohen me të paktën 5 vjet burg dhe deri në burgim të përjetshëm.

32. Civil

Një civil është çdo person që nuk është anëtar i forcave të armatosura ose i grupeve të organizuara të armatosura që janë të përfshira në një konflikt të armatosur. Civilët mbrohen nga ligji ndërkombëtar prej sulmeve direkte, për sa kohë ata nuk marrin pjesë drejtpërdrejt në armiqësi. Konventat e Gjenevës dhe Protokollet e tyre Shtesë krijojnë mbrojtje për civilët gjatë konflikteve të armatosura ndërkombëtare dhe jo ndërkombëtare.⁷⁶

Kapitulli XV i Kodit Penal të Republikës së Kosovës përfshin dispozita përkatëse që i përcaktojnë si krime - krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit të cilat prekin civilët.

33. Forca të armatosura

Në bazë të nenit 43(1) i Protokollit Shtesë I, "forcat e armatosura të një Pale ndërluftuese janë të gjitha forcat e armatosura të organizuara, grupet dhe njësitë që janë nën një komandë përgjegjëse ndaj asaj Pale për veprimet e vartësve të saj, edhe nëse ajo Palë përfaqësohet nga një qeveri ose autoritet që nuk njihet nga një Palë kundërshtarë." Milicitë, forcat paraushtarake dhe njësitë e zbatimit të ligjit mund të konsiderohen gjithashtu pjesë e forcave të armatosura të një pale në luftë, nëse ato janë nën një autoritet komandues, kanë disiplinë të brendshme, simbole dalluese, mbajnë armët hapur dhe zhvillojnë operacionet e tyre sipas ligjeve dhe zakoneve të luftës.⁷⁷

Kodi Penal i Republikës së Kosovës nuk përfshin dispozita që e përkufizojnë termin "forca të armatosura". Neni 155 i Kodit Penal shtjellon përgjegjësinë penale të komandantit ushtarak, ose të personit që vepron si komandant ushtarak, për krimet që parashikohen në nenet 142-150 të Kodit, kur ato kryhen nga forcat nën komandën dhe

⁷⁵ Article 43. Geneva Conventions (1949); Article 8(2)(b)(i). Rome Statute of the International Criminal.

⁷⁶ Article 50. Additional Protocol I.

⁷⁷ International Humanitarian Law Databases. Rule 4 of Customary International Humanitarian Law: Definition of Armed Forces. Accessed October 25, 2024. https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule4#Fn_A48EF233_00001.

kontrollin e tij efektiv ose nën autoritetin dhe kontrollin – qoftë për shkak të njohurive paraprake dhe drejtimeve operative të dhëna nga komandanti ose personi që vepron si komandant, ose për shkak të mungesës së masave të marra për të parandaluar kryerjen e këtyre krimeve.

34. I burgosur i luftës

I burgosuri i luftës është një luftëtar ose person me status ligjor të barabartë, i kapur nga një armik gjatë një konflikti të armatosur, duke përfshirë anëtarët e forcave të armatosura, milicët, ose korpusin e vullnetarëve nën një komandë përgjegjëse dhe që respektojnë ligjin e luftës.⁷⁸ Të burgosurit e luftës mund të përfshijnë gjithashtu civilë të autorizuar për t'i shoqëruar forcat e armatosura, si gazetarë të luftës dhe kontraktorë furnizimesh, si dhe ekuipazhe të marinave tregtare ose të avionëve civilë të përfshirë në luftë. Për më tepër, anëtarët e një *levée en masse* (civilët që qëndrojnë në mënyrë spontane ngrihen për t'i bërë ballë një pushtimi) dhe luftëtarët e plagosur, të sëmurë ose të mbytur, gjithashtu përfshihen në kategorinë e të burgosurve të luftës nën mbrojtjen e DNH-së. Nëse ka ndonjë dyshim rreth statusit të një personi të kapur, ai konsiderohet si i burgosur i luftës dhe ka të drejtë mbrojtjeje që kryesisht është e përcaktuar në Konventën e Tretë të Gjenevës.⁷⁹

Në kuadër të DNH-së, të burgosurit e luftës duhet të trajtohen në mënyrë njerëzore, të mbrohen nga dhuna, të sigurohen me ushqim dhe kujdes mjekësor të mjaftueshëm, të kenë mundësi të komunikojnë me familjen dhe të mos përballen me punë të detyruar. Ata, gjithashtu mbrohen nga ndjekja penale për veprime ligjore në luftë. Megjithatë, individët si mercenarë dhe spiunë nuk kualifikohen për statusin e të burgosurit të luftës, ndërkohë që personeli mjekësor ose fetar që ndihmon të burgosurit e luftës, ndonëse ka të drejta të ngjashme mbrojtjeje, nuk konsiderohen si të burgosur të luftës.⁸⁰ Shkeljet e

⁷⁸ Geneva Convention (III) Relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Article 4; ABC of International Humanitarian Law. Accessed October 22, 2024. <https://www.onlinelibrary.ihl.org/wp-content/uploads/2021/06/ABC-of-IHL.pdf>.

⁷⁹ Geneva Convention (III) Relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Article 4; International Committee of the Red Cross. Prisoners of War - *Online casebook*. Accessed 22 Oct. 2024. https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/direct-participation-hostilities; International Committee of the Red Cross Database - Glossary EHL. Accessed October 22, 2024.

⁸⁰ Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Accessed October 22, 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gcii-1949>; ABC of International Humanitarian Law. Accessed October 22, 2024. <https://www.onlinelibrary.ihl.org/wp-content/uploads/2021/06/ABC-of-IHL.pdf>; International Committee of the Red Cross Database - Glossary EHL. Accessed October 22, 2024. <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>; International Humanitarian Law Database. Prisoners of War - *Online casebook*. Accessed 22 Oct. 2024. https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/direct-participation-hostilities; Rome Statute of the International Criminal Court. War Crimes, Article 8/2 V and VI. Accessed October 22, 2024. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>.

mbrojtjeve të të burgosurve të luftës dhe rregullave të luftës, sipas Konventave të Gjenevës, njihen si krime lufte sipas Kodit Penal të Republikës së Kosovës (nenet 144-147).⁸¹

35. Spiun

Një person konsiderohet spiun kur vepron në mënyrë të fshehtë ose nën pretendime të rrejshme për të marrë ose për t'u përpjekur të marrë informacione ushtarake në territorin e kontrolluar nga armiku dhe për t'ia komunikuar këtë palës armiqësore.⁸² Neni 46 i Protokollit Shtesë I, përfshin disa dispozita lidhur me statusin e luftëtarëve dhe natyrën e spiunazhit. Dallimi i parë i rëndësishëm që duhet theksuar, i cili është i përshkruar në paragrafët e parë dhe të dytë të këtij neni, është se ndërsa një anëtar i forcave të armatosura të një Pale luftuese humbet statusin e të burgosurit të luftës kur angazhohet në spiunazh – pra, kur përpiqet të marrë informacion në mënyrë të fshehtë ose nën pretendime të rrejshme – ai/ajo nuk e humbet këtë status e nëse, kur mbledh informacione, ata/ato janë të veshur me uniformën e tyre. Në këto kushte, ata nuk mund të konsiderohen si të angazhuar në spiunazh. Paragrafët e tretë dhe të katërt të nenit 46, parashikojnë mbrojtje shtesë të statusit të të burgosurit të luftës për anëtarët e forcave të armatosura të një Pale ndërluftuese që janë ose nuk janë banorë në një territor të pushtuar nga një Palë armiqësore. Në këto raste, ata nuk duhet të humbasin statusin të burgosurit të luftës vetëm për shkak se janë kapur duke mbledhur informacion të vlefshëm ushtarak, përveç rasteve kur ata janë angazhuar në spiunazh.

Neni 124 i Kodit Penal të Republikës së Kosovës përfshin dispozita që ndëshkojnë aktet e spiunazhit. Ai përcakton se kur aktet e spiunazhit kryhen gjatë një konflikti të armatosur, ato dënohen me të paktën 10 vjet burg dhe deri në dënim me burgim të përjetshëm.⁸³

36. Mercenar

Mercenari është një individ që merr pjesë në luftë pa qenë pjesë e forcave të armatosura ose pa ndarë kombësinë e asnjërës prej palëve të luftës. Mercenarët nuk janë banorë të zonave të luftës dhe as dërgohen nga ndonjë shtet për detyra zyrtare. Ata rekrutohen

⁸¹ Penal Code of the Republic of Kosovo.

⁸² Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. Regulations: Art. 29; International Humanitarian Law Database. Spies - *Online casebook*. Accessed 22 Oct. 2024. [Spies | How does law protect in war? - Online casebook](#); ABC of International Humanitarian Law. Accessed October 22, 2024. <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/06/ABC-of-IHL.pdf>; Crawford & Pert (2020).

⁸³ Article 124 (6). Penal Code of the Republic of Kosovo.

posaçërisht për të luftuar në këmbim të një kompensimi material, shpesh shumë më të madh se sa ajo që ofrohet për ushtarët e rregullt të të njëjtës gradë . Të shtyrë kryesisht nga përfitimi personal, mercenarit i mohohet statusi i luftëtarit dhe ai i të burgosurit të luftës.⁸⁴

Nuk ka dispozita në Kodin Penal të Republikës së Kosovës që i referohen mercenarëve.

37. Territor i pushtuar

Territori i pushtuar është një zonë nën autoritetin dhe kontrollin efektiv të një force ushtarake të huaj pa miratimin e shtetit sovran. Pushtimi ndodh kur forcat e huaja vendosen në territor dhe ushtrojnë autoritet mbi popullatën lokale, qeverinë dhe burimet. Ligji i pushtimit, siç është përshkruar në Konventën e Katërt të Gjenevës të vitit 1949, ngarkon fuqinë pushtuese me detyrime për të mbrojtur të drejtat e civilëve dhe për të mbajtur rendin dhe sigurinë publike.⁸⁵

E Drejta Ndërkombëtare Humanitare kërkon që fuqitë pushtuese të respektojnë të drejtat themelore të njeriut të popullsisë në territoret e pushtuara, dhe ato janë të ndaluara të transferojnë forcërisht ose të deportojnë personat e mbrojtur, të konfiskojnë pronën private, ose të bëjnë ndryshime në sistemin ligjor, përveçse kur është e nevojshme për të ruajtur rendin ose për të siguruar mirëqenien e popullsisë lokale.⁸⁶ Fuqia pushtuese gjithashtu duhet të sigurojë që nevojat bazë të popullsisë – si ushqimi, kujdesi mjekësor dhe strehimi-të plotësohen gjatë periudhës së pushtimit.⁸⁷

Kapitulli XV i Kodit Penal të Republikës së Kosovës përfshin dispozita përkatëse që trajtojnë detyrimet e forcave pushtuese dhe përcaktojnë si krime veprime që përbëjnë krime lufte dhe krime kundër njerëzimit të kryera gjatë pushtimit ushtarak.

38. Operacione paqeruajtëse

Operacionet paqeruajtëse janë misione të kryera nga Kombet e Bashkuara ose organizata të tjera ndërkombëtare për të ndihmuar në ruajtjen ose rivendosjen e paqes dhe sigurisë në zona të prekura nga konfliktet . Këto operacione shpesh përfshijnë personel ushtarak, policor dhe civil që punojnë së bashku për të monitoruar armëpushimet, për të mbrojtur

⁸⁴ See Article 47, Additional Protocol I. International Humanitarian Law Database. Mercenaries - *Online casebook*. Accessed 23 Oct. 2024. https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/direct-participation-hostilities; ABC of International Humanitarian Law. Accessed October 23, 2024. <https://www.onlinelibrary.iuhl.org/wp-content/uploads/2021/06/ABC-of-IHL.pdf>.

⁸⁵ Article 42. Fourth Geneva Convention.

⁸⁶ Sassòli (2019). p. 112.

⁸⁷ Articles 55-56. Fourth Geneva Convention.

civilët, për të çarmatosur ish-luftëtarët dhe për të mbështetur organizimin e zgjedhjeve ose rindërtimin e institucioneve qeveritare.⁸⁸

Baza ligjore për operacionet paqeruajtëse rrjedh nga Karta e Kombeve të Bashkuara, veçanërisht nga kapitujt VI dhe VII, të cilët përcaktojnë fuqitë e Këshillit të Sigurimit në ruajtjen e paqes dhe sigurisë ndërkombëtare. Paqeruajtësit duhet të respektojnë parimet e paanshmërisë, pëlqimin e palëve dhe mospërdorimin e forcës përveçse në vetëmbrojtje ose për mbrojtjen e mandatit.⁸⁹ Forcat paqeruajtëse janë gjithashtu të detyruara të respektojnë të drejtat e civilëve dhe të sigurojnë mbrojtjen e tyre gjatë operacioneve.⁹⁰

Në Kosovë, Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK) luajti një rol të rëndësishëm në ruajtjen e paqes dhe stabilitetit pas luftës. Prania e forcave paqeruajtëse, të autorizuar nëpërmjet Rezolutës 1244, të Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara, ndihmoi në rindërtimin e strukturave të qeverisjes dhe mbrojtjen e të drejtave të njeriut. Kodi Penal i Republikës së Kosovës, veçanërisht nenet 145(2)(2.3) dhe 147(2)(2.3), i përcaktojnë si krime sulmet ndaj personelit paqeruajtës sipas Kartës së Kombeve të Bashkuara, të cilat dënohen me të paktën 10 vjet burg deri në burgim të përjetshëm.⁹¹

39. Forca shumëkombëshe

Forcat shumëkombëshe i referohen forcave ushtarake të përbëra nga njësi të disa shteteve, që veprojnë nën një komandë të bashkuar, zakonisht të autorizuar nga organizata ndërkombëtare ose rajonale, p.sh. OKB-ja ose Organizata e Traktatit të Atlantikut të Veriut (NATO). Këto forca mund të dislokohen për ruajtjen e paqes, ndërhyrje humanitare, ose për të detyruar zbatimin e ligjit ndërkombëtar në zona në konflikt. Sipas ligjit ndërkombëtar, forcat shumëkombëshe duhet të respektojnë të njëjtat rregulla të konfliktit të armatosur që zbatohet për forcat ushtarake të një shteti, duke siguruar që operacionet e tyre të kryhen në përputhje me të DNH-në.⁹²

Sipas Konventave të Gjenevës, veprimtaria e forcave shumëkombëshe është e kufizuar prej parimeve e dallimit, proporcionalitetit dhe nevojës në operacionet e tyre ushtarake, si dhe duhet të sigurohen që civilët të mbrohen prej dëmeve gjatë misioneve të tyre. Këto

⁸⁸ <https://peacekeeping.un.org/en/what-is-peacekeeping>

⁸⁹ Kapitujt VI dhe VII të Kartës së Kombeve të Bashkuara, : <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.

⁹⁰ Geneva Conventions (1949) and Additional Protocols: <https://ihl-databases.icrc.org/>

⁹¹ Article 145 and 147, Penal Code of the Republic of Kosovo, : <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18413>

⁹² International Committee of the Red Cross (ICRC) Glossary: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>

rregulla janë thelbësore për të ruajtur përputhshmërinë me detyrimet ndërkombëtare dhe për të parandaluar shkeljet e të drejtave të njeriut gjatë operacioneve të tyre.⁹³

Në kontekstin e Kosovës, KFOR (Kosovo Force), është një forcë ndërkombëtare e asistencës për sigurinë e udhëhequr nga NATO-ja, që vepron përmes një mandati të OKB-së që rrjedh nga Rezoluta 1244 e Këshillit të Sigurimit të OKB-së.⁹⁴

40. Vetëvendosje

E drejta e vetëvendosjes është një parim thelbësor në të drejtën ndërkombëtare, pasi është e përfshirë në Kartën e Kombeve të Bashkuara.⁹⁵ Edhe pse nuk është e përkufizuar saktësisht në Kartë, Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore konsideron që përmes të drejtës për vetëvendosje, popujt “e përcaktojnë lirisht statusin e tyre politik dhe ndjekin lirisht zhvillimin e tyre ekonomik, social dhe kulturor.”⁹⁶ Parimi i vetëvendosjes është përcaktuar më tej në Deklaratën mbi Parimet e të Drejtës Ndërkombëtare lidhur me Marrëdhëniet Miqësore dhe Bashkëpunimin mes Shteteve në përputhje me Kartën e Kombeve të Bashkuara. Në bazë të Deklaratës, “[të gjithë popujt kanë] drejtën për të përcaktuar lirisht, pa ndërhyrje të jashtme, statusin e tyre politik dhe për të ndjekur zhvillimin e tyre ekonomik, social dhe kulturor, dhe çdo Shtet duhet të respektojë këtë të drejtë sipas dispozitave të Kartës.”⁹⁷ Në këtë dokument, parimi i vetëvendosjes është përcaktuar në kontekstin e përfundimit të kolonializmit dhe refuzimit të nënshtrimit të popujve ndaj regjimeve të huaja. Protokolli Shtesë I e përfshin parimin e vetëvendosjes në luftërat për çlirimin kombëtar. Sipas nenit 1 (4), Protokolli është i zbatueshëm për “konflikte të armatosura në të cilat popujt luftojnë kundër sundimit kolonial dhe pushtimit të huaj dhe regjimeve raciste për ushtrimin e të drejtës së tyre për vetëvendosje, siç është e përfshirë në Kartën e Kombeve të Bashkuara dhe Deklaratën mbi Parimet e të Drejtës Ndërkombëtare lidhur me Marrëdhëniet e Miqësore dhe Bashkëpunimin ndërmjet Shteteve në përputhje me Kartën e Kombeve të Bashkuara.”

⁹³ Geneva Conventions (1949) and Additional Protocols.

⁹⁴ https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf.

⁹⁵ See Article 1 (2) of the Charter of the United Nations, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>.

⁹⁶ Article 1 (1), International Covenant of Economic Social and Cultural Rights (1966), <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.

⁹⁷ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation (1970), <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1970/en/19494>.

41. Dhunë seksuale

Dhuna seksuale përbën çdo akt dhune me natyrë seksuale (fizike ose psikologjike) që kryhet kundër një ose më shumë personave në rrethana detyruese si në kohë paqeje ashtu edhe në kohë lufte.⁹⁸ Ajo përfshin akte të tilla si përdhunimi, skllavërimi seksual, prostitucioni i detyruar, shtatzënia e detyruar, sterilizimi i detyruar dhe forma të tjera të abuzimit seksual.⁹⁹

Nenet 7 dhe 8 të Statutit të Gjykatës Ndërkombëtare Penale përfshijnë dispozita që klasifikojnë krimet me natyrë seksuale si krime kundër njerëzimit dhe krime lufte.¹⁰⁰ Për më tepër, neni i përbashkët 3(1)(c) i Konventave të Gjenevës, neni 27 i Konventës së Katërt të Gjenevës, neni 76(1) dhe neni 77(1) i Protokollit Shtesë I, dhe neni 4(2)(e) i Protokollit Shtesë II, përfshijnë dispozita shtesë që mbrojnë veçanërisht gratë dhe fëmijët nga krimet me natyrë seksuale gjatë kohës së luftës.

Nenet 143, 145 dhe 147 të Kodit Penal të Republikës së Kosovës përfshijnë dispozita për mbrojtjen nga krimet me natyrë seksuale dhe për ndëshkimin e këtyre krimeve, dënimet e të cilave mund të ndryshojnë nga të paktën 10 vjet burg deri në burgim të përjetshëm.

42. Krime mjedisore

Asnjë pjesë e mjedisit nuk mund të sulmohet apo dëmtohet, përveçse kur është pjesë e një objekti ushtarak. Një sulm ushtarak që pritet të shkaktojë dëme të tepruara mjedisore është i ndaluar. Metodat e luftës dhe operacionet ushtarake duhet të përcaktohen duke marrë parasysh dëmet mjedisore që mund të shkaktojnë. Shkatërrimi i mjedisit natyror nuk duhet të përdoret për qëllime lufte, d.m.th si një armë për të shkaktuar dëme kundërshtarit. Këto parime janë kodifikuar pjesërisht përmes Nenit 35(3) dhe Nenit 55(1) të Protokollit Shtesë I dhe janë përfshirë pjesërisht në praktikat shtetërore, deklaratat

⁹⁸ International Committee of the Red Cross (ICRC), *Humanitarian Law Glossary*: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>.

⁹⁹ Articles 7(1)(g) and 8(2)(b)(xxii). Rome Statute of the International Criminal Court. For studies that refer to sexual violence perpetrated during the war in Kosovo and the challenges associated with breaking the silence, adjudication and reparations, see Gopalan, P. (2019). "Conflict-Related Sexual Violence in Kosovo: Gendering Justice Through Transformative Reparations." In *Gender and War: International and Transitional Justice Perspectives*, edited by Solange Mouthaan and Olga Jurasz, 285–310. Intersentia. <https://www.cambridge.org/core/books/abs/gender-and-war/conflictrelated-sexual-violence-in-kosovo-gendering-justice-through-transformative-reparations/BA6E3C8B6EF52BC930CA7AA724362BA0>. See also Di Lellio, A. (2016). Seeking Justice for Wartime Sexual Violence in Kosovo: Voices and Silence of Women. *East European Politics and Societies*, 30(3), 621–643. <https://doi.org/10.1177/0888325416630959>.

¹⁰⁰ Articles 7(1)(g) and 8(2)(b)(xxii). Rome Statute of the International Criminal Court.

zyrtare, udhëzimet ndërkombëtare dhe vendimet e gjykatave ndërkombëtare. Gjithashtu, Neni 8(2)(b)(iv) i Statutit të Gjykatës Ndërkombëtare Penale përfshin ndalimin e sulmeve ose operacioneve që shkaktojnë dëme të mëdha mjedisore dhe nuk përmbushin një qëllim ushtarak.

Kodi Penal nuk e përcakton në mënyrë specifike termin “krime mjedisore”, por Kapitulli XV përfshin disa nene që i referohen sulmeve të synuara që mund të shkaktojnë shkatërrim afatgjatë të mjedisit natyror, dobësim të mbijetesës së popullsisë civile dhe shkatërrim të gjerë të qyteteve dhe fshatrave. Dispozita përkatëse përfshihen në Nenin 145 për konfliktet ndërkombëtare¹⁰¹ dhe Neni 147 për konfliktet jondërkombëtarë¹⁰².

2.2. Terma që nuk janë të përcaktuar në të Drejtën Ndërkombëtare Humanitare

1. Gjenocid kulturor (kulturocid)

Gjenocidi kulturor është një term me një histori mjaft të ndërlikuar. Ai ishte fillimisht pjesë e përpjekjes së Rafael Lemkinit (Raphael Lemkin), për të përcaktuar teknikat e gjenocidit, të bazuara në ligjet naziste në Gjermani dhe në territoret e pushtuara gjatë Luftës së Dytë Botërore. Gjatë analizës së këtyre ligjeve në librin e tij, *Axis Rule in Occupied Europe*, Lemkin renditi tetë teknika të gjenocidit: politike, shoqërore, kulturore, ekonomike, fizike, fetare dhe morale. Në Projekt-Konventën për Krimin e Gjenocidit, gjenocidi "kulturor" u përkufizua së bashku me gjenocidin "fizik" dhe "biologjik". Gjenocidi kulturor i referohej shkatërrimit të karakteristikave dalluese kulturore të një grupi. Më saktësisht, ai përfshinte transferimin e detyruar të fëmijëve që i përkisnin një grupi të një grup tjetër, ndalimin e përdorimit të gjuhës kombëtare, shkatërrimin sistematik të librave të shtypur në gjuhën kombëtare ose librave fetarë, si dhe shkatërrimin sistematik të monumenteve kombëtare dhe fetare.¹⁰³

¹⁰¹ See Points 2.4 and 2.25.

¹⁰² See Points 2.15, 2.18, and 2.25.

¹⁰³ United Nations. Draft Convention on the Crime of Genocide. <https://digitallibrary.un.org/record/611058?v=pdf>.

Megjithëse termi nuk u përfshi në Konventën për Krimin e Gjenocidit (Konventa e Gjenocidit), ekziston një debat i fuqishëm për përfshirjen e përmasave kulturore të gjenocidit për të përmbledhur plotësisht krimin dhe për ta parandaluar atë. Në këtë debat, pala që mbështet përfshirjen e përmasës kulturore fillon nga premisa se gjenocidi nuk është vetëm një ngjarje, por një proces, në të cilin shkatërrimi fizik nuk mund të kuptohet si i ndarë nga shkatërrimi i karakteristikave kulturore të një grupi.¹⁰⁴ Kjo qasje është përdorur nga studiuesit që kanë kërkuar të kuptojnë dhe trajtojnë pasojat ligjore të veprimeve që nuk kanë çuar domosdoshmërisht në shkatërrimin fizik të një grupi njerëzish, por që kanë ndryshuar ndjeshëm vlerat, mënyrën e jetesës, traditat e një grupi të tillë me qëllim që të eliminohen karakteristikat e tij përmes asimilimit. Raste të tilla përfshijnë kampet kineze të riedukimit për pakicën Uigur (Uighur) në Shinzhang (Xinjiang), ose ndarjen e fëmijëve aborigjenë në Kanada nga familjet e tyre dhe transferimin e mëtejshëm në familje të vendosura ose shkolla rezidenciale.¹⁰⁵ Komisioni i Vërtetësisë dhe Pajtimit i krijuar në Kanada për të hetuar këtë proces, i cili kishte zgjatur prej fundit të shekullit të nëntëmbëdhjetë deri në fund të shekullit të njëzetë, e përkufizoi gjenocidin kulturor si “shkatërrimin e atyre strukturave dhe praktikave që lejojnë grupin të vazhdojë si një grup. Shtetet që angazhohen në gjenocid kulturor kanë qëllim të shkatërrojnë institucionet politike dhe shoqërore të grupit të synuar.”¹⁰⁶

2. Pastrim etnik

Pavarësisht se nuk njihet si një krim i pavarur sipas të drejtës ndërkombëtare, pastrimi etnik përkufizohet zakonisht si largimi i detyruar dhe sistematik i grupeve etnike, racore ose fetare nga një zonë e caktuar me qëllim krijimin e një homogjeniteti etnik.¹⁰⁷ Ai përfshin një sërë metodash, përfshirë deportimin, transferimin e popullsisë dhe forma të ndryshme të dhunës të paramenduara për të detyruar viktimat të ikin.¹⁰⁸ Komisioni i ekspertëve të Kombeve të Bashkuara e përkufizoi pastrimin etnik si "bërjen e një zone

¹⁰⁴ Novic, E. (2016). *The concept of cultural genocide: A historical–legal perspective*. In *The concept of cultural genocide: An international law perspective* (online edn). Oxford Academic. p.

19. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198787167.003.0002>.

¹⁰⁵ Novic (2016), pp. 39-41. See also Akhavan, P. (2016). Cultural genocide: Legal label or mourning metaphor? *McGill Law Journal*, 62(1), 243-270. <https://lawjournal.mcgill.ca/article/cultural-genocide-legal-label-or-mourning-metaphor/>.

¹⁰⁶ Cited in Novic (2016), p. 42.

¹⁰⁷ International Criminal Court. (2011). Elements of Crimes. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/ElementsOfCrimesEng.pdf>

¹⁰⁸ Bell-Fialkoff, A. (1993). A Brief History of Ethnic Cleansing. *Foreign Affairs*, 72(3), 110-121. <http://www.jstor.org/stable/20045626?origin=JSTOR-pdf>

etnikisht homogjene duke përdorur forcë ose kërcënim për të larguar persona të grupeve të caktuara nga zona."¹⁰⁹ Pavarësisht se nuk përmendet drejtpërdrejt në Kodin Penal të Kosovës, veprimet që përbëjnë pastrim etnik mund të ndiqen penalisht sipas disa dispozitave që lidhen me krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit.¹¹⁰ Gjykata Ndërkombëtare Penale e konsideron se pastrimin etnik mund të përbëjë gjenocid, krime kundër njerëzimit ose krime lufte, varësisht nga veprimet specifike dhe sfondi.¹¹¹

3. Masakër

Masakra i referohet vrasjes të qëllimshme dhe në shkallë të gjerë të civilëve që nuk marrin pjesë aktivisht në luftime, ose individëve të cilët janë bërë *hors de combat* (luftëtarë jashtë luftimit), të realizuar nga forca ose grupe të organizuara ushtarake në një ngjarje të vetme që shkel të drejtat ndërkombëtare të njeriut ose të drejtën humanitare ndërkombëtare. Ajo karakterizohet nga shënjestrimi i paramenduar, ekzekutimi sistematik, si dhe koordinimi, për të shkaktuar dëme të rënda, për të terrorizuar, ose për të eliminuar një grup të caktuar, shpesh të identifikuar nëpërmjet faktorëve etnikë, fetarë ose politikë.¹¹² Pavarësisht se nuk është një term i veçantë ligjor sipas të drejtës ndërkombëtare, masakra përfshin veprime që zakonisht shkelin të drejtat ndërkombëtare të njeriut dhe të drejtës humanitare ndërkombëtare dhe mund të përbëjnë krime lufte, krime kundër njerëzimit, ose gjenocid. Elementet kryesore përfshijnë shkallën dhe intensitetin, qëllimin e qartë, dhe një qasje të organizuar ose metodike që e dallon atë nga dhuna rastësore ose të izoluara.¹¹³

4. Viktimë

Viktimë quhen civilët si individë ose grupe që kanë pësuar dëmtime – duke përfshirë dëmtime fizike ose psikologjike, vuajtje emocionale, humbje ekonomike, ose dëme të

¹⁰⁹ United Nations Security Council. (1994). Final Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780 (1992). S/1994/674.

https://www.icty.org/x/file/About/OTP/un_commission_of_experts_report1994_en.pdf

¹¹⁰ Republic of Kosovo. (2019). Criminal Code of the Republic of Ko

sovo. <https://md.rks-gov.net/desk/inc/media/A5713395-507E-4538-BED6-2FA2510F3FCD.pdf>

¹¹¹ International Criminal Court. (2002). Rome Statute of the International Criminal Court. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

¹¹² United Nations Human Rights Council, *Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*, A/HRC/22/59 (2013), para. 42; ICTY Trial Chamber, *Prosecutor v. Krstić*, Case No. IT-98-33-T, Judgment, August 2, 2001. <https://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf>.

¹¹³ ICTY Trial Chamber, *Prosecutor v. Krstić*, Case No. IT-98-33-T; ICTR Trial Chamber, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Case No. ICTR-96-4-T; Geneva Conventions of 12 August 1949 and Additional Protocols," International Committee of the Red Cross, Geneva, 1949; Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide," United Nations, December 9, 1948; Rome Statute of the International Criminal Court," United Nations, July 17, 1998; Cassese, Antonio. *International Criminal Law*. Oxford University Press, 2013; Schabas, William A. *An Introduction to the International Criminal Court*. Cambridge University Press, 2008.

konsiderueshëm të të drejtave themelore – për shkak të veprimeve ose mosveprimeve që përbëjnë shkelje të rënda të të drejtës ndërkombëtare të njeriut, shkelje serioze të së drejtës humanitare ndërkombëtare, ose normave të tjera të njohura ndërkombëtarisht. Ky përkufizim shtrihet gjithashtu, kur është e përshtatshme dhe kuadrit të brendshëm ligjor , tek anëtarët e afërt të familjes ose te ata që që janë në varësi direkte nga viktimat, si dhe tek ata që janë dëmtuar gjatë ndihmës për viktimat ose përpjekjeve për të parandaluar viktimizimin. E vendosur në *Deklaratën e Parimeve Themelore të Drejtësisë për Viktimat e Krimit dhe Abuzimit me Pushtetin* (1985) dhe *Parimet dhe Udhëzimet Themelore mbi të Drejtën për Trajtim dhe Dëmshpërblim për Viktimat e Shkeljeve të Rënda të të Drejtave Ndërkombëtare të Njeriut dhe Shkeljeve Serioze të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare* (2005), ky përkufizim është thelbësor për kategoritë e individëve të prekur nga krimet e luftës, duke përfshirë një gamë të gjerë pasojash fizike, psikologjike dhe ekonomike.¹¹⁴

5. Martir

Koncepti i martirit E Drejta Humanitare Ndërkombëtare nuk trajtohet në DNH me, i cili është i hapur për interpretim në varësi të identitetit të personit, komunitetit dhe kontekstit socio-historik. Martirizmi lidhet me idenë e sakrificës për një ideal, i cili mund të jetë fetar ose politik. Fjala “martir” buron nga fjala greke e lashtë "martus" dhe do të thotë "dëshmitar". Martirizmi ka qenë një koncept thelbësor në judaizëm dhe krishterim.¹¹⁵ Pavarësisht nëse është besimi i dikujt që vlerësohet nga Zoti, ose përmes kërkesave të romakëve për të betuar besnikëri ndaj perëndive shtetërore, martirizmi – pra, gatishmëria për të vdekur për besimin dhe bindjet e veta – ka qenë kyç për tregimet e sakrificës dhe të vërtetës.¹¹⁶ Ashtu siç ka qenë pjesë e narratologjisë dhe simbolizmit fetar, martirizmi ka qenë po ashtu një karakteristikë qendrore e lëvizjeve kombëtare.

¹¹⁴ United Nations General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, Resolution 40/34, 29 November 1985. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/victims.pdf>; Annex: United Nations General Assembly, *Resolution 60/147: Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, adopted on 16 December 2005, A/RES/60/147. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>.

¹¹⁵ Boyarin, D. (1998). Martyrdom and the making of Christianity and Judaism. *Journal of Early Christian Studies*, 6(4), 577-627. <https://dx.doi.org/10.1353/earl.1998.0053>.

¹¹⁶ See Hassett, M. (1910). Martyr. In *The Catholic Encyclopedia* (Vol. 9). Robert Appleton Company. <http://www.newadvent.org/cathen/09736b.htm>; Heullant-Donat, I. (2012). Martyrdom and identity in the Franciscan order (Thirteenth and fourteenth centuries). *Franciscan Studies*, 70, 429–453. <http://www.jstor.org/stable/43489708>; Kolb, R. (1995). God's gift of martyrdom: The early Reformation understanding of dying for the faith. *Church History*, 64(3), 399–411. <https://doi.org/10.2307/3168947>.

Vetë-djedia i Feng Shiaueit (Feng Xiawei), në fillim të shekullit të 20-të, në Kinë, çoi në kanonizimin e tij si “martiri i bojkotit”. Fengu u bë një figurë frymëzuese në lëvizjen e bojkotit kundër Amerikës në Kinë në vitin 1905 dhe shërbeu si një simbol për lëvizjen kombëtare kineze.¹¹⁷ Në rastin e lëvizjes kombëtare irlandeze, martirizmi u mbështoll në motive fetare dhe politike. Ata që sakrifikuan veten përmes grevave të urisë ose që qëndruan kundër ushtrisë britanike, duke e ditur se do të masakroheshin, u krahasuan me Jezun Krishtin dhe shërbyen si simbole për tregimin e kauzës kombëtare.¹¹⁸

Megjithatë, martirizmi nuk ka qenë vetëm një karakteristikë e lëvizjeve kombëtare, por edhe e lëvizjeve kundër regjimeve shtypëse vendase. Pranvera Arabe përfaqëson një studim të rëndësishëm rasti në popullarizimin e martirizmit – domethënë, krijimi i tregimeve dhe simbolizmit nga qytetarët, në vend të shtetit ose një lëvizjeje kombëtare. Në vend që të bëheshin simbole të një lufte kombëtare kundër një armiku të huaj – p.sh. Shteteve të Bashkuara ose Izraelit – martirizmi u riformulua si një kundërshtim ndaj regjimeve shtypëse vendase. Kështu, veprimet e tyre nuk janë parë si të kryera – vullnetarisht ose jo – në emër të një komuniteti kombëtar ose fetar, por për të drejtat universale dhe dinjitetin e njeriut.¹¹⁹

Këqyrja e shenjtërimit të martirëve dhe e politikave të vdekjes na mundëson të depërtojmë në natyrën komplekse të martirizmit dhe politizimit të tij. Edhe pse konceptet e martirizmit dhe vetëflijimit janë të ndërruara nga njëra-tjetra, mënyra se si një komunitet e koncepton sakrificën shpesh përcakton kush është martir, çfarë përbën martirizmin dhe si e interpreton komuniteti atë.

3. Diskutime në literaturë

1. Gjenocid

Origjina e termit *gjenocid* mund të gjurmohet prej proceseve gjyqësore të Nurembergut dhe veprimet e udhëheqësve të Boshtit në Evropën e pushtuar gjatë Luftës së Dytë Botërore. Koncepti i gjenocidit u zhvillua për të parandaluar këto veprime si në kohë lufte

¹¹⁷ Wong, S.-K. (2001). Die for the boycott and nation: Martyrdom and the 1905 Anti-American movement in China. *Modern Asian Studies*, 35(3), 565–588. <http://www.jstor.org/stable/313181>.

¹¹⁸ Sweeney, G. (1993). Irish hunger strikes and the cult of self-sacrifice. *Journal of Contemporary History*, 28(3), 421–437. <http://www.jstor.org/stable/260640>.

¹¹⁹ Buckner, E., & Khatib, L. (2014). The martyrs’ revolutions: The role of martyrs in the Arab Spring. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 41(4), 368–384. <http://www.jstor.org/stable/43917075>.

ashtu edhe në kohë paqeje, me rezolutën e Asamblesë së Përgjithshme të Kombeve të Bashkuara të vitit 1946, që e shpalli gjenocidin krim sipas të drejtës ndërkombëtare. Në vitin 1948, u miratua Konventa për Parandalimin dhe Dënimin e Krimit të Gjenocidit.¹²⁰

Në literaturë, përkufizimi i gjenocidit, siç përcaktohet në Konventën e Gjenocidit të vitit 1948, është kritikuar për kufizimet dhe përjashtimet e tij të brendshme, veçanërisht për dështimin e tij për të mbrojtur grupe përtej atyre kombëtare, etnike, racore ose fetare. Këto përjashtime pasqyrojnë kompromise politike të bëra gjatë hartimit të konventës, të shtyra nga shqetësimet për sovranitetin dhe ndërhyrjet ndërkombëtare. Për shembull, grupet politike dhe sociale u përjashtuan pavarësisht nga cenueshmëria e tyre, duke krijuar një hierarki mbrojtjeje që cënon parimin e barazisë përpara ligjit. Studiuesit mbrojnë një përkufizim më gjithëpërfshirës që njeh shkatërrimin sistematik të të gjitha grupeve njerëzore si gjenocid, dhe jo vetëm të atyre me përkatësi specifike. Ata argumentojnë se ligji duhet të evoluojë për të përfshirë të drejtën ndërkombëtare zakonore dhe parimin e barazisë për të parandaluar që kornizat ligjore të përjetësojnë paragjykimet ose të lejojnë pandëshkueshmërinë për krimet kundër grupeve të pambrojtura. Pa këto ndryshime, përkufizimi ligjor rrezikon të dështojë në adresimin e kompleksitetit dhe larmisë së praktikave gjenocidale gjatë historisë.¹²¹

Historikisht, përcaktimi i gjenocidit në të drejtën ndërkombëtare është lidhur ngushtë me Holokaustin, gjë që ndonjëherë ka kufizuar njohjen e formave të tjera të dhunës masive si gjenocid. Ky fokus i ngushtë, së bashku me mosveprimin historik të komunitetit ndërkombëtar, la një boshllëk në mekanizmat efektivë të parandalimit. Ndërsa, doktrina e Përgjegjësisë për të Mbrojtur (R2P) u shfaq në fillim të viteve 2000 si një përgjigje ndaj këtij boshllëku, zbatimi i saj ka hasur sfida të rëndësishme, si zbatimi i pabarabartë dhe rezistenca politike.¹²² Një zhvillim i rëndësishëm në ligjin për gjenocidin ka qenë theksimi mbi përfshirjen si një krim i veçantë, duke zgjeruar përgjegjësinë për të përfshirë aktorët politikë dhe shtetet që lehtësojnë ose ndihmojnë aktet gjenocidale. Ky zhvillim përputhet me objektivat e Konventës për Gjenocidin, duke sinjalizuar përparim drejt një kuadri më të plotë për drejtësi dhe parandalim.¹²³

¹²⁰ Bieńczyk-Missala, A. (2020). Raphael Lemkin's legacy in international law. In M. Odello & P. Łubiński (Eds.), *The concept of genocide in international criminal law: Developments after Lemkin* (pp. 1-20). Routledge.

¹²¹ Feierstein, D. (2014). *Genocide as social practice: Reorganizing society under the Nazis and Argentina's military juntas* (pp. 11-38). Rutgers University Press.

¹²² Karazsia, Z. A. (2018). An unfulfilled promise. *Journal of Strategic Security*, 11(4), 20-31. University of South Florida Board of Trustees.

¹²³ Greenfield, D. M. (2008). The crime of complicity in genocide: How the international criminal tribunals for Rwanda and Yugoslavia got it wrong, and why it matters. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 98(3), 921-952.

Efektiviteti i Konventës e Gjenocidit është përmirësuar në mënyrë të konsiderueshme me krijimin e gjykatave ndërkombëtare penale, si Gjykata Ndërkombëtare Penale për Ruandën (ICTR) dhe Gjykata Ndërkombëtare Penale për Ish-Jugosllavinë (ICTY), të cilat ndoqën penalisht aktet gjenocidale dhe zgjeruan interpretimin e "qëllimit për të shkatërruar." Për shembull, në çështjen *Akayesu* (Akajesu) të ICTR-së, gjykata theksoi se gjenocidi kërkon "qëllim të veçantë," ku individët shenjestrohen specifikisht për shkak të identitetit të tyre grupor. Gjykatat gjithashtu kanë shqyrtuar nëse pastrimi etnik përbën gjenocid, e disa raste, si vendimet e ICTY-së për Karaxhiqin (Karadžić) dhe Mlladiqin (Mladić), i kanë treguar se veprimet e tyre kanë qenë gjenocidale. Ndërkohë vendime të tjera, si ajo e Jelisiqit (Jelisić), e gjetën se nuk e plotëson pragun që parcakton qëllimin e qartë për të shkatërruar grupin. Me kalimin e kohës, ligji i gjenocidit është bërë pjesë e të drejtës ndërkombëtare zakonore, duke krijuar detyrime *erga omnes*, që do të thotë se të gjitha shtetet kanë një interes dhe detyrime për të parandaluar dhe ndëshkuar gjenocidin. Jurisprudenca e ICTR-së dhe ICTY-së, veçanërisht në çështjet Kerstiq (*Krstić*) dhe *Akayesu*, ka rafinuar kuptimin e gjenocidit, duke treguar se "qëllimi për të shkatërruar" mund të nënkuptohet prej veprimeve që shënjestrojnë një pjesë të konsiderueshme të një grupi brenda një rajoni të caktuar, siç shihet në Srebrenicë.¹²⁴

Dëbimi i detyruar i personave që i përkasin një grupi etnik, racor, ose fetar të caktuar nuk klasifikohet në mënyrë të njëtrajtshme si gjenocid sipas të drejtës ndërkombëtare. Disa gjykata e kanë përjashtuar një akt të tillë nga përkufizimi i gjenocidit, ndërsa të tjera kanë argumentuar se, në disa rrethana, dëbimi i detyruar mund të përbëjë gjenocid.¹²⁵ Kjo mungesë njëtrajtshmërie në përcaktimin e asaj çka përbën gjenocid vë në dukje kompleksitetin dhe ndryshueshmërinë në interpretimin e parametrave ligjorë të gjenocidit. Në mënyrë të veçantë, hartuesit e Konventës së Gjenocidit refuzuan propozimin sirian për të përfshirë akte të tilla si "vendosja e masave që synojnë të detyrojnë anëtarët e një grupi të braktisin shtëpitë e tyre për të shpëtuar nga kërcënimi i keqtrajtimit të mëvonshëm" si një kategori të veçantë të gjenocidit. Kjo tregon se vetëm dëbimi i detyruar nuk njihet botërisht si gjenocid, përveçse nëse shoqërohet me një qëllim të veçantë për të shkatërruar grupin tërësisht ose pjesërisht.¹²⁶

¹²⁴ Cassese, A. (2008). *International criminal law* (2nd ed., pp. 96-98). Oxford University Press.

¹²⁵ International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY), *The Prosecutor v. Karadžić and Mladić*, Confirmation of Indictment (IT-95-18-I), 16 November 1995; *Rule 61 Decision*, 11 July 1996, para. 94; and *Nikolić Rule 61 Decision*, 20 October 1995, para. 34; see also German Constitutional Court, *Jorgić v. Germany*, para. 24, and ICTY, *Prosecutor v. Krstić*, Trial Judgment, IT-98-33, para. 589–98.

¹²⁶ Cassese (2008), pp.96-98; See also UN Security Council, *Report of the Secretary-General Pursuant to Para. 2 of Security Council Resolution 808 (1993)*, UN Doc S/25704, para. 45; UN General Assembly, *Syrian Proposal on Genocide Convention*, UN Doc A/C6/234.

2. Pastrim etnik

Termi "pastrimi etnik" mori rëndësi gjatë luftërave jugosllave të viteve 1990 dhe është bërë subjekt i analizave dhe debateve të gjera shkencore që nga ajo kohë. Pavarësisht nga gama e gjerë e literaturës mbi pastrimin etnik, temat kryesore që shqyrtohen përfshijnë diskutimin e termit dhe të krimit në të drejtën ndërkombëtare publike, shqyrtimin e shkaktarëve dhe natyrës së mizorive, dhe reagimin e komunitetit ndërkombëtar ndaj krimeve të një përmase të tillë.¹²⁷ Tema e përbashkët që i ndërlidh këto çështje është debati mbi përdorimin e termit – thënë ndryshe, nëse "pastrimi etnik" është në të vërtetë një term i përshtatshëm për të përshkruar dhe ndëshkuar mizoritë në shkallë të gjerë dhe se si përdorimi i këtij termi mund të ndikojë në veprimet që merr komuniteti ndërkombëtar.¹²⁸

Punimet e Naimark dhe Mann sjellin një qasje konceptuale nëpërmjet të cilës të kuptohen mizoritë në shkallë të gjerë. Ndërkohë që e bëjnë dallimin midis pastrimit etnik – si një proces që synon të zhvendosë ose të largojë anëtarët e një grupi etnik, fetar ose kombëtar – dhe gjenocidit – si një proces që ka për qëllim asgjësimin e anëtarëve të grupeve të tilla – ata gjithsesi argumentojnë se pastrimi etnik në thelb është një akt gjenocidal. Pavarësisht vendosjes së këtyre kufijve konceptualë, ata i tejkalojnë këto kufizime dhe, në thelb, e zgjerojnë përdorimin e termit "gjenocid" për një mori rastesh që ndryshojnë ndjeshëm nga njëri-tjetri në natyrë, shkallë dhe kontekst historik. Ata përfshijnë raste të ndryshme si shkëmbimet e popullsisë midis Turqisë dhe Greqisë, pas Traktatit të Lozanës të vitit 1923, gjenocidin armen, Holokaustin nazist, spastrimet në Kinën Maoiste dhe Bashkimin Sovjetik për shkak të klasës shoqërore ose qëndrimeve politike, gjenocidin e Ruandës dhe mizoritë e kryera gjatë luftërave jugosllave të viteve 1990.¹²⁹

E ndërthurur ngushtë me këto sfida konceptuale është sfida ligjore që paraqet termi. Pavarësisht – dhe gjithashtu për shkak të – përdorimit të tij të gjerë në ligjërime politik, medie dhe akademi në lidhje me mizoritë masive, disa studime kanë shqyrtuar përdorimin e termave "gjenocid" dhe "pastrim etnik" për të vlerësuar se si preferenca për

¹²⁷ See for example, Naimark, N. M. (2001). *Fires of hatred: Ethnic cleansing in twentieth-century Europe*. Harvard University Press; Mann, M. (2004). *The dark side of democracy: Explaining ethnic cleansing*. Cambridge University Press; Pegorier, C. (2013). *Ethnic cleansing: A legal qualification*. Routledge.

Kreb, C. (2006). The Crime of Genocide under International Law. *International Criminal Law Review*, 6(4), 461–502. <https://doi.org/10.1163/157181206778992287>; Kirby-McLemore, J. (2022). Settling the genocide v. ethnic cleansing debate: ending misuse of the euphemism ethnic cleansing. *Denver Journal of International Law and Policy*, 50(2), 109-138.

¹²⁸ A key study on this is Rony Blum et al. (2008). 'Ethnic cleansing' bleaches the atrocities of genocide. *European Journal of Public Health* 18 (2), 204–209. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckm011>.

¹²⁹ For a similar conceptual approach to Naimark and Mann, see also Bell-Fialkoff, A. (1993). A brief history of ethnic cleansing. *Foreign Affairs* 72 (3), 110-121. <https://www.jstor.org/stable/20045626>.

përdorimin e njërit apo tjetrit term ndikon në reagimin e shteteve të caktuara dhe të komunitetit ndërkombëtar ndaj mizorive masive. Blum të tjerë, të cilët kanë kryer një analizë sasiore të këtyre marrëdhënieve dhe Pegorier, që ka shqyrtuar përdorimin e këtij termi brenda leksikut ligjor, argumentojnë se pastrimi etnik përdoret për të mos mundësuar veprimet ndërkombëtare që do duhej të kryheshin për të ndaluar mizoritë masive që mund të përbëjnë gjenocid. Termi "gjenocid" kështu shmanget dhe zëvendësohet me "pastrim etnik", term më i butë, i cili e parandalon zbatimin e Konventës për Gjenocidin, e cila do të detyronte shtetet palë të Konventës dhe komunitetin ndërkombëtar të ndërhyjnë për ta ndaluar atë.¹³⁰

3. Krime kundër njerëzimit dhe krime të luftës

Ndërsa të dyja, krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit, përbëjnë shkelje të rënda të së drejtës ndërkombëtare, ato ndryshojnë thelbësisht në shkallë, kontekst dhe kuadër ligjor. Krimet e luftës janë të kufizuara strikt në konfliktet e armatosura dhe përfshijnë shkelje të ligjeve të luftës (jus in bello), të cilat rregullojnë sjelljen gjatë konflikteve dhe synojnë të mbrojnë personat jo luftarak, robërit e luftës dhe pronën civile. Këto krime janë të përcaktuara në traktatet ndërkombëtare, më së shumti në Konventat e Hagës dhe Gjenevës, të cilat vendosin ndalime të qarta ligjore për aktet si qëllimi i qëllimshëm i civilëve, marrja pengjeve dhe përdorimi i armëve të ndaluara.¹³¹ Në kontrast, krimet kundër njerëzimit janë më të gjera në shkallë dhe nuk kufizohen vetëm në situata të konflikteve të armatosura, por mund të ndodhin edhe në mungesë të konfliktit të armatosur. Ato përfshijnë sulme të gjera ose sistematike ndaj popullatave civile, duke përfshirë veprime si shfarosja, skllavërimi, deportimi i detyruar dhe përndjekja.¹³² Ndryshe nga krimet e luftës, të cilat përcaktohen nga shkelja e instrumenteve të veçanta ligjore që rregullojnë luftën, krimet kundër njerëzimit njihen si vepra që tronditin ndërgjegjen e njerëzimit dhe shkelin dinjitetin themelor njerëzor, pavarësisht nëse ndodhin në kohë lufte apo paqeje. Këto krime pasqyrojnë jo vetëm shkelje ligjore, por edhe shkelje të thella morale, duke theksuar nevojën për përgjegjësi që shkon përtej kufijve të konfliktit të armatosur.¹³³

Një shembull i qartë i një akti që mund të klasifikohet si krim lufte dhe krim kundër njerëzimit është masakra e civilëve gjatë një konflikti të armatosur. Nëse një forcë ushtarake qëllimisht synon dhe ekzekuton civilë në zonën e luftës, kjo përbën një krim

¹³⁰ Blum et al. (2008).

¹³¹ Danner, A. M. (2001). Constructing a hierarchy of crimes in international criminal law sentencing. *Virginia Law Review*, 87(3), 454–456.

¹³² Bufacchi, V. (2023). War crimes in Ukraine: Is Putin responsible? *Journal of Political Power*, 16(1), 3–5

¹³³ Danner (2001), p. 472.

lufte, pasi shkel direkt ndalimin e Konventave të Gjenevës për synimin ndaj personave jo-luftëtarë. Megjithatë, nëse masakra është pjesë e një fushate më të gjerë dhe sistematike për eliminimin e një grupi të caktuar popullate, ajo mund të klasifikohet gjithashtu si krim kundër njerëzimit. Për shembull, masakra e Srebrenicës gjatë Luftës së Bosnjës në korrik 1995, ku mbi 8,000 burra dhe djem boshnjakë u vranë sistematikisht nga forcat serbe boshnjake, u ndjek penalisht si krim luftime dhe krim kundër njerëzimit nga Tribunali Ndërkombëtar i Krimeve për ish-Jugosllavinë (TNKJ).¹³⁴ Kjo klasifikim i dyfishtë nënvizon se si i njëjti akt mund të përfshihet në kategori të ndryshme ligjore, varësisht nga qëllimi dhe konteksti i tij më i gjerë.

Masakra e Srebrenicës u klasifikua gjithashtu si gjenocid nga Tribunali Ndërkombëtar i Krimeve për ish-Jugosllavinë (TNKJ) dhe më pas u confirmua nga Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë (GJND). TNK-ja, në raste si Prokurori kundër Krstićit, vendosi se ekzekutimi masiv i mbi 8,000 burrave dhe djemve boshnjakë në Srebrenicë në korrik 1995 përbënte gjenocid, sepse u krye me qëllimin për të shkatërruar, tërësisht ose pjesërisht, një grup të caktuar kombëtar, etnik, racor ose fetar — në këtë rast, popullatën boshnjake. Pra, ndërsa masakra e Srebrenicës u ndjek penalisht si krim luftime dhe krim kundër njerëzimit, ajo u njoh edhe ligjërisht si gjenocid nën Konventën për Gjenocidin (1948). Kjo e bën atë një nga rastet më të rëndësishme në ligjin ndërkombëtar modern, ku e njëjta mizori u klasifikua në të tre kategoritë: krime luftime, krime kundër njerëzimit dhe gjenocid.¹³⁵

Koncepti i krimeve kundër njerëzimit u zhvillua pas Tribunaleve të Nurembergut dhe Tokios për të adresuar krimet masive ndaj civilëve dhe është integruar në kuadrin ligjor ndërkombëtar, duke përfshirë tribunalet për ish-Jugosllavinë dhe Ruandën. Megjithatë, mungesa e një konvente ndërkombëtare gjithëpërfshirëse për parandalimin dhe ndëshkimin e krimeve kundër njerëzimit ka kufizuar ndjekjen penale të këtyre krimeve, ndërsa shkeljet sistematike të të drejtave të njeriut vazhdojnë të ndodhin në shumë rajone të botës.¹³⁶ Pasi krimet kundër njerëzimit mund të kryhen edhe në situata pa konflikt të armatosur, E Drejta Humanitare Ndërkombëtare, e cila rregullon ligjet e luftës, nuk e

¹³⁴ Case No: IT-98-33-A, *Prosecutor vs Radislav Krstic*, <https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/>; see also Srebrenica genocide Bosnian history [1995], <https://www.britannica.com/event/Srebrenica-genocide/Identifying-the-victims>.

¹³⁵ ICJ *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, <https://www.icj-cij.org/case/91/judgments>, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-19960711-JUD-01-00-EN.pdf>; Case No: IT-98-33-A, *Prosecutor vs Radislav Krstic*.

¹³⁶ Sadat, L. N. (2013). Crimes Against Humanity in the Modern Age. *The American Journal of International Law* 107 (2), 334–377. Cambridge University Press.

ndalon në mënyrë të mjaftueshme trajtimin e mundshëm të krimeve kundër njerëzimit.¹³⁷ Kontributet e shumta akademike, si ato të Canefe-,¹³⁸ Jessberger and Geneuss,¹³⁹ dhe Hafetz,¹⁴⁰ ligji ndërkombëtar përballet me konflikte dhe kufizime të dukshme në kontekstin e krimeve kundër njerëzimit, duke theksuar tensionin midis zbatimit/ndëshkimit të juridiksionit ndërkombëtar dhe respektimit të sovranitetit të shteteve. Ky tension ka krijuar sfida të mëdha për gjykatat ndërkombëtare në ushtrimin e autoritetit të tyre, pasi shpesh hasin në rezistencë politike dhe pengesa ligjore që vështirësojnë ndjekjen dhe dënimin efektiv të përgjegjësve.¹⁴¹ Si rezultat, literatura thekson nevojën për harmonizimin e ligjeve ndërkombëtare me sistemet ligjore lokale përmes gjykatave hibride, të cilat adresojnë sfidat e lidhura me ligjin ndërkombëtar dhe krijojnë një model të ri drejtësie që integron kontekstin lokal, duke ruajtur ndërkohë legjitimitetin global.¹⁴²

Krimet e luftës janë shkelje serioze të së drejtës humanitare ndërkombëtare të kryera gjatë konflikteve të armatosura, duke synuar individë ose prona të mbrojtura. Të rrënjosura historikisht në Konventat e Hagës dhe Gjenezës, krimet e luftës përfshijnë akte si sulme të qëllimshme ndaj civilëve, marrje pengjesh dhe shkatërrim të gjerë të pronës civile pa nevojë ushtarake.¹⁴³ Statuti i Romës i Gjykatës Ndërkombëtare Penale i përcakton më tej këto krime nën Nenit 8, duke theksuar fokusin e tyre në sjelljen gjatë luftës. Galand shqyrton natyrën e dyfishtë të Statutit të GJNP-së, duke vënë në dukje se, ndërsa synon zbatimin universal, zbatimi i tij është i kufizuar nga kërkesa për pëlqimin e shteteve, siç shihet në varësinë e tij nga mekanizma të tillë si referimet e Këshillit të Sigurimit ose deklaratat ad hoc për të zgjatur juridiksionin përtej shteteve anëtare. Krimet e luftës

¹³⁷ Human Rights Watch. (2024, October 9). Toward a crimes against humanity treaty. <https://www.hrw.org/news/2024/10/09/toward-crimes-against-humanity-treaty#:~:text=While%20crimes%20against%20humanity%20have,and%20punish%20these%20egregious%20offenses>.

¹³⁸ Canefe, N. (2021). *Crimes against humanity: The limits of universal jurisdiction in the global South*. University of Wales Press.

¹³⁹ Jessberger, F., & Geneuss, J. (Eds.). (2020). *Why punish perpetrators of mass atrocities? Purposes of punishment in international criminal law*. Cambridge University Press.

¹⁴⁰ Hafetz, J. (2018). *Punishing atrocities through a fair trial: International criminal law from Nuremberg to the age of global terrorism*. Cambridge University Press.

¹⁴¹ Hybrid tribunals, such as the Special Court for Sierra Leone and the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, operate through agreements between international bodies like the United Nations and host nations. These tribunals represent a consensual model of justice that contrasts with purely international courts, such as the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), which were more coercive in nature. By incorporating elements of both international and domestic legal systems, hybrid tribunals embody a compromise, respecting national legal sovereignty while applying international law to address crimes against humanity. For more on this topic, see Hafetz (2018). pp. 142–159, 121–124.

¹⁴² Hafetz (2018); Canefe (2021); Jessberger & Geneuss (2020).

¹⁴³ Bufacchi, V. (2023). War crimes in Ukraine: Is Putin responsible? *Journal of Political Power*, 16(1), 3–5.

shpesh lindin nga një kombinim presionesh situacionale, si stresi në fushën e betejës, dhe dështimeve sistematike, përfshirë dehumanizimin e armikut dhe mungesën e mbikëqyrjes adekuate të operacioneve ushtarake.¹⁴⁴ Krimet e luftës shpesh lindin nga një kombinim presionesh situacionale, si stresi në fushën e betejës, dhe dështimeve sistematike, duke përfshirë dehumanizimin e armikut dhe mungesën e mbikëqyrjes adekuate të operacioneve ushtarake.¹⁴⁵ Ndjekja penale e krimeve të luftës mbetet komplekse për shkak të sfidave në përcaktimin e përgjegjësisë individuale dhe trajtimin e ndërveprimit midis fajësisë personale dhe faktorëve sistematikë.¹⁴⁶

Kontribute të shumta akademike, si ato nga Bufacchi dhe Wolfendale, ofrojnë njohuri thelbësore mbi natyrën dhe ndjekjen penale të krimeve të luftës. Bufacchi¹⁴⁷ thekson se krimet e luftës përcaktohen nga shkeljet e rënda të së drejtës ndërkombëtare humanitare, të bazuara në kornizat ligjore si Konventat e Hagës dhe të Gjenevës, të cilat synojnë të rregullojnë sjelljen në konfliktet e armatosura dhe të mbrojnë civilët. Wolfendale¹⁴⁸ shqyrton më tej sfidat e ndjekjes penale të këtyre krimeve, duke theksuar ndërveprimin midis përgjegjësisë individuale dhe faktorëve sistematikë si stresi në fushën e betejës dhe dështimet institucionale, të cilat e komplikojnë përpjekjen për të mbajtur përgjegjës autorët.

4. Jus ad bellum (e drejta për të shkuar në luftë)

Jus ad bellum i referohet grupit të kriterëve që duhet të plotësohen për të justifikuar fillimin e një lufte ose përdorimin e forcës së armatosur kundër një shteti tjetër. Ai është një nga komponentët kryesorë të teorisë së luftës së drejtë, së bashku me *jus in bello* (sjellja gjatë luftës) dhe *jus post bellum* (drejtësia pas luftës). Parimi i *jus ad bellum* ka rrënjë filozofike dhe konceptuale, si dhe implikime ligjore dhe politike. Për pasojë, literatura që trajton këtë term është gjithashtu pjesë e literaturës më të gjerë mbi teorinë e luftës së drejtë dhe mbi ligjin dhe politikën ndërkombëtare.

Rrënjët konceptuale dhe filozofike të teorisë së luftës së drejtë datojnë që prej shkrimeve të Shën Augustinit të Hipos dhe Thomas Aquinas. Kriteret *tomiste* për luftën e drejtë – ose drejtësinë e fillimit të një lufte – të cilat përfshijnë nevojën për *autoritet të duhur* ose *legjitime*, *kauzë të drejtë* dhe *qëllim të drejtë*, diskutohen shpesh në kontekstin e luftës

¹⁴⁴ Galand, A. S. (2019). The nature of the Rome Statute of the International Criminal Court (and its amended jurisdictional scheme). *Journal of International Criminal Justice*, 17(5), 933–956.

¹⁴⁵ Wolfendale, J. (2023). The causes of war crimes. *Journal of Military Ethics*, 22(3–4), 277–278.

¹⁴⁶ Wolfendale (2023), p. 286.

¹⁴⁷ Bufacchi (2023).

¹⁴⁸ Wolfendale (2023).

moderne, veçanërisht në luftërat ndërshtetërore dhe ndërhyrjet humanitare.¹⁴⁹ Duke u mbështetur në traditën e krishtere të teorisë së luftës së drejtë – atë që ai e quan teoria tradicionale e luftës së drejtë – Boyle paraqet një kritikë të gjerë të ndërhyrjeve humanitare. Ai shqyrton secilin nga tre kriteret tomiste dhe thekson disa nga çështjet kryesore që lidhen me justifikimin e ndërhyrjeve humanitare përmes tyre. Ai argumenton se, pavarësisht autoritetit ndërkombëtar të dhënë sistemit të Kombeve të Bashkuara, as traktatet dhe zakonet e as ajo teknologji që mund t'i bashkojë njerëzit nuk kanë krijuar një lloj "super-shtet që mund të lejojë zyrtarë botërorë të kujdesen për mirëqenien e çdo shteti."¹⁵⁰

Ngjashëm, ai argumenton se edhe në kushte ideale, ku një shtet ose komuniteti ndërkombëtar bien dakord për nevojën e ndërhyrjes për të ndaluar mizoritë masive, mungesa të rëndësishme në dispozitat e DNH-së e bëjnë justifikimin e ndërhyrjeve humanitare mjaft të dyshimtë. Duke cituar shembuj historikë, si reagimi i komunitetit ndërkombëtar, Shteteve të Bashkuara dhe NATO-s ndaj mizorive në Ruandë, Somali, Bosnjë-Hercegovinë dhe Kosovë, Boyle-i thekson se shtetet ngurrojnë për të vendosur trupat e tyre në rrezik. Për më tepër, dilemat mbi mënyrën e drejtë dhe etike për t'u qasur ndaj situatës pas ndërhyrjes – pra, nëse duhet të angazhohen në rindërtimin e shoqërisë që ka vuajtur dhunë ndër-komunitare – paraqesin sfida të rëndësishme që mund të shkaktojnë dëm, pasi viktimat e mëparshme mund të shndërrohen në dhunues nën mbrojtjen e akterëve të jashtëm. të cilët kanë ndërhyrë për të ndaluar mizoritë masive.¹⁵¹

Një kritikë të ngjashme paraqitet gjithashtu nga Elstain në lidhje me Doktrinën e Clintonit dhe Luftën e Gjirit të vitit 1991, në të cilën SHBA-ja ndërhyri për të parandaluar Irakun, nën regjimin e Saddam Hussein-it, që ta kontrollonte Kuvajtin. Edhe pse ai gjithashtu pajtohet se ka raste mjaft të qarta të shkeljeve të Kartës së OKB-së në raste agresioni dhe mizorish masive, ai megjithatë paralajmëron se, edhe në rastet e qarta kur ka nevojë për ndërhyrje për të rikthyer sovranitetin e një shteti, është e pasigurt se cili do të jetë qëllimi dhe rezultati përfundimtar i ndërhyrjes në terma të sigurisë rajonale dhe globale. Ndërsa në rastet e ndërhyrjeve humanitare, ai tërheq vëmendjen rreth abuzimit të këtyre rasteve për të justifikuar ndërhyrjet, qëllimi i fundit i të cilave nuk është domosdoshmërisht

¹⁴⁹ See for example, Moussa, J. (2008). Can jus ad bellum override jus in bello? Reaffirming the separation of the two bodies of law. *International Review of the Red Cross*, 90(872), 963–990. doi:10.1017/S181638310900023X; Elstain, J. B. (2001). Just war and humanitarian intervention. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, 95, 1–12. <http://www.jstor.org/stable/25659440>; Boyle, J. (2006). Traditional just war theory and humanitarian intervention. *Nomos*, 47, 31–57. <http://www.jstor.org/stable/24220031>.

¹⁵⁰ Boyle (2006), pp. 36-37.

¹⁵¹ Ibid, pp. 36-53.

parandalimi i mizorive masive, por përkundrazi avancimi i interesit të veçantë të një shteti ose aleance.¹⁵²

Një vepër themelore dhe gjithëpërfshirëse mbi teorinë e luftës së drejtë është *Luftërat e Drejta dhe të Padrejta: Një Argument Moral me Ilustrime Historike* nga Michael Walzer.¹⁵³ Vepra e Walzer-it trajton si *jus ad bellum* (të drejtën për të hyrë në luftë), ashtu edhe *jus in bello* (të drejtën gjatë zhvillimit të luftës), duke përfshirë tema specifike si lufta guerile dhe parandalimi bërthamor. Megjithatë, diskutimi i tij mbi luftën parandaluese dhe paraprake, si edhe koncepti i emergjencës supreme, është veçanërisht i rëndësishëm në këtë kontekst. Edhe pse Walzer-i nuk i konsideron luftërat parandaluese si të drejta, ai argumenton se ndërmarrja e një lufte në rastet e kërcënimeve të perceptuara ekzistenciale ndaj pavarësisë dhe integritetit territorial të shtetit mund të jetë legjitime. Ai thekson se: “Vija ndarëse mes goditjeve të para legjitime dhe ilegjitime nuk do të vendoset në pikën e një sulmi të menjëhershëm, por në pikën e një kërcënimi të mjaftueshëm.”¹⁵⁴

Është e rëndësishme të theksohet, megjithatë, se qasja e Walzer-it dhe sulmet paraprake janë të paligjshme sipas të drejtës ndërkombëtare. Sipas Nenit 39 të Kartës së Kombeve të Bashkuara, është detyrë e Këshillit të Sigurimit të: “përcaktojë ekzistencën e ndonjë kërcënimi ndaj paqes, shkeljeje të paqes apo akti agresioni dhe [ai] do të japë rekomandime, ose do të vendosë se çfarë masash do të merren në përputhje me nenet 41 dhe 42, për të ruajtur ose rivendosur paqen dhe sigurinë ndërkombëtare.”¹⁵⁵ Vepra e Moussa-s është veçanërisht e rëndësishme në këtë kontekst, sepse ajo kritikon përdorimin e konceptit të “emergjencës supreme” nga Walzer, i cili fokusohet tek shteti dhe përdoret për të justifikuar luftën në emër të mbijetesës së shtetit, pa marrë parasysh dëmet që i shkaktohen popullatave civile. Moussa gjithashtu kritikon Opinionin Këshillues të Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë (GJND) të vitit 1996 mbi *Kërcënimin ose Përdorimin e Armëve Bërthamore*. Gjykata arriti në përfundimin se: “Duke pasur parasysh gjendjen aktuale të së drejtës ndërkombëtare dhe elementet faktike në dispozicion, Gjykata nuk mund të arrijë një përfundim përfundimtar nëse kërcënimi apo përdorimi i armëve bërthamore do të ishte i ligjshëm apo i paligjshëm në një situatë ekstreme të vetëmbrojtjes, ku vetë mbijetesën e një shteti do të ishte në rrezik.”¹⁵⁶

Sipas Moussa-s, çështja këtu qëndron në tensionin midis të drejtës së vetëmbrojtjes së shteteve, të cilën Opinioni Këshillues e trajton në mënyrë të paqartë dhe pothuajse të

¹⁵² Elshatin (2001), pp. 5-12.

¹⁵³ Walzer, M. (2015). *Just and unjust wars: A moral argument with historical illustrations*. Basic Books.

¹⁵⁴ Walzer (2015), p. 81.

¹⁵⁵ <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-7>.

¹⁵⁶ Cited in Moussa (2008), p. 969.

pakufizuar dhe së drejtës humanitare ndërkombëtare. Kjo sjell rrezikun e keqpërdorimit të të drejtave “supreme” të shteteve për ekzistencën e tyre, që në mënyrë të ligjshme mund të justifikojë veprime ushtarake të disproporcionuara.

Në këtë kontekst, Moussa vë në dukje rreziqet që lindin nga përzierja e koncepteve *jus ad bellum* (e drejta për të filluar luftë) dhe *jus in bello* (rregullat gjatë luftës), përmes së cilës një konceptim i zgjeruar i së drejtës për vetëmbrojtje mund të përdoret për të justifikuar veprime ushtarake disproporcionale, duke iu referuar nevojës ushtarake për të ruajtur shtetin me çdo çmim.¹⁵⁷

5. Jus in Bello (e drejta në luftë)

Parimi i *jus in bello* (e drejta në luftë) është ngushtësisht i lidhur me disa koncepte të tjera që duhet të udhëheqin operacionet ushtarake gjatë luftës – përkatësisht, nevojën ushtarake, proporcionalitetin dhe dallimin. *Jus in Bello*, si *jus ad bellum* (e drejta për të shkuar në luftë), është pjesë e teorisë së luftës së drejtë. Ky parim dhe konceptet e tij të lidhura janë gjerësisht të diskutuara në literaturën mbi teorinë e luftës së drejtë dhe të drejtën ndërkombëtare humanitare. Literatura mbi mënyrën e drejtë të zhvillimit të luftës mbulon një gamë të gjerë studimesh – nga etika dhe filozofia deri te e drejta ndërkombëtare dhe politika.

Kësisoj, literatura mbi këtë temë është po aq e pasur sa edhe e larmishme. Pavarësisht gjerësisë dhe shtrirjes së saj, pyetjet që lidhen me nevojën ushtarake, proporcionalitetin dhe dallimin mbeten të vështira dhe të debatueshme. Sfidat gjatë diskutimit të nevojës ushtarake, proporcionalitetit dhe dallimit lidhen me kompleksitetin e secilit nga këto koncepte dhe ndërveprimet e tyre, të cilat i detyrojnë studiuesit të merren artificialisht me njërin prej këtyre koncepteve dhe jo me tjetrin.

Koncepti i nevojës ushtarake është një nga ato që krijon më shumë probleme, sepse mund të përdoret për të justifikuar përdorimin e forcës shproporcionale dhe shënjestrimin e civilëve nën maskën e nevojës ushtarake. Kështu, nevoja mund të përdoret si një parim përjashtimi në luftë, në kuadër të një “emergjence supreme,” nëpërmjet të cilës veprimet ushtarake që çojnë në luftë dhe veprimet ushtarake në një gjendje lufte – që përndryshe do ishin në shkelje të ligjeve të luftës – mund të justifikohen.¹⁵⁸ Megjithatë, “emergjenca

¹⁵⁷ Ibid, pp. 987 – 990.

¹⁵⁸ See Walzer (2015); Shue, H. (2016). Supreme moral emergency: Shrinking the Walzerian exception. In *Fighting hurt: Rule and exception in torture and war* (online edn, pp. 1-20). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198767626.003.0013>. See also Blanchard, A., & Taddeo, M. (2022). Jus in bello necessity, the requirement of minimal force, and autonomous weapons systems. *Journal of Military Ethics*, 21(3–4), 286–303. <https://doi.org/10.1080/15027570.2022.2157952>.

supreme” është një koncept shumë i ngarkuar, i cili përmban disa pretendime morale që shpesh janë kontradiktore. Pretendimi themelor është se justifikohet moralisht përdorimi i forcës së tepruar kundër një armiku që përbën një kërcënim thelbësor për shoqërinë e qytetëruar, të krahasueshëm me kërcënimin nazist gjatë Luftës së Dytë Botërore..¹⁵⁹ Kontradikta kyçe këtu është e lidhur me pretendimin se për të ruajtur jetën e qytetëruar, është e justifikuar që të injorohen kufizimet ligjore ose morale.

Pavarësisht kompleksitetit të nevojës ushtarake dhe koncepteve të ndërlidhura të proporcionalitetit dhe dallimit, ka argumente të shëndosha që e konsiderojnë parimin e nevojës si mundësues të përdorimit të forcës minimale për të arritur një objektiv ushtarak me dëme të pakta kolaterale, e jo përdorimin e forcës maksimale për çfarëdolloj kohe dhe intensiteti.¹⁶⁰ Megjithatë, debati vazhdon, sidomos në situatat ku shtetet luftojnë kundër akterëve joshitetërorë. Jo vetëm që e drejta ndërkombëtare por edhe literatura akademike ka tendencë të favorizojë shtetet në raste të tilla. Sipas kësaj pikëpamjeje, shtetet, në disa raste, mund ta ri-interpretojnë parimin e dallimit dhe proporcionalitetit dhe në disa raste mund të jenë të justifikuara për të mos iu përmbajtur ligjeve dhe zakoneve të luftës, sepse dallimi dhe proporcionaliteti bëhen jashtëzakonisht të vështira kur luftohet kundër terrorizmit ose forcave ushtarake të parregullta.¹⁶¹

6. Konflikt i armatosur

Zbatimi i të Drejtës Ndërkombëtare Humanitare në konflikte të armatosura është kompleks dhe për këtë arsye ka prodhuar një masë të madhe komentare ligjorë mbi Konventat e Gjenevës dhe Protokollet Shtesë që merren me luftërat ndërkombëtare dhe jondërkombëtare.¹⁶² Ato trajtojnë çështje të ndryshme që lidhen me zbatimin e DNH-së dhe – ndër të tjera – me çështje që kanë të bëjnë me momentin kur DNH fillon të zbatohet në një luftë ndërkombëtare ose një luftë jondërkombëtare.

¹⁵⁹ See Shue (2016).

¹⁶⁰ Blanchard & Taddeo (2022). See also Patterson, E., & LiVecche, M. (Eds.). (2023). *Military necessity and just war statecraft: The principle of national security stewardship*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003390398>; Ohlin, J. D., & May, L. (2016). Necessity and discrimination in just war theory. In *Necessity in international law* (online edn). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190622930.003.0004>.

¹⁶¹ For a critical assessment of this argument, see Ohlin & May (2016). For a favorable proponent of this argument, see Taylor, I. (2017). Just war theory and the military response to terrorism. *Social Theory and Practice*, 43(4), 717–740. <http://www.jstor.org/stable/26405304>.

¹⁶² See for example, Clapham, A., Gaeta, P., & Sassòli, M. (Eds.). (2015). *The 1949 Geneva Conventions: A commentary*. Oxford Commentaries on International Law. Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/law/9780199675449.001.0001>; Fleck, D. (Ed.). (2013). *The handbook of international humanitarian law* (3rd ed.). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/law/9780199658800.001.0001>.

Në rastin e luftës jondërkombëtare, i cili është më i rëndësishëm për Kosovën, diskutimi në literaturë përqendrohet në prapësinë për të përcaktuar nëse në të vërtetë po zhvillohet një konflikt i armatosur jo- ndërkombëtare dhe nëse mund të aplikohet e gjithë fusha e së drejtës ndërkombëtare humanitare në këto raste.¹⁶³ Temat që trajtohen në komentario dhe në literaturën e DNH-së lidhen me nevojën për të sqaruar dhe specifikuar më tej situatat që mund të bien nën kategorinë e luftës jondërkombëtare – dhe të jenë kështu subjekt i DNH-së – si dhe me të kuptuarin e sfidave politike që lidhen me zbatimin e DNH-së. Këto dy çështje janë ngushtë të lidhura pasi pragu për zbatimin e DNH-së veçanërisht në luftërat jondërkombëtare mund ta dëmtojë sovranitetin e shtetit. Rrjedhimisht, është në interes të shteteve palë të konventave të DNH-së që të parandalojnë zbatimin e DNH-së në këto konflikte të armatosura dhe gjithashtu të delegitimojnë luftën e popujve të shtypur.

Një debat veçanërisht i rëndësishëm u zhvillua gjatë periudhës së dekolonizimit në vitet 1950 dhe 1960, duke çuar në miratimin e Protokollit Shtesë II në vitin 1977. Fuqitë imperialiste evropiane nuk e njihnin luftën e armatosur të popujve të kolonizuar për pavarësi si legjitime. Ato i konsideronin si kryengritje kundër autoritetit të tyre legjitim dhe, për këtë arsye, i cilësonin si të paligjshme dhe të pafavorshme për trajtim të barabartë me forcat e armatosura të një shteti.¹⁶⁴ Kësisoj, lufta për çlirimin kombëtar nuk konsiderohej e drejtë dhe e ligjshme. Megjithatë, përmes dispozitës së nenit 1(4) të Protokollit Shtesë II, të drejtat e popujve të shtypur nga regjime represive dhe raciste për çlirimin kombëtar u kodifikuan në mënyrë të fortë në të drejtën humanitare ndërkombëtare. Në debatet që çuan në miratimin e Protokolleve Shtesë, luftërat për çlirim kombëtar u paraqitën si luftëra “mbrojtëse” nga mbështetësit e tyre në Botën e Tretë, ndërsa imperializmi u pa ligjërisht si agresion, duke i vendosur forcat e armatosura të lëvizjeve të çlirimit kombëtar dhe ato të shteteve në të njëjtin nivel si dy palë luftuese.¹⁶⁵

¹⁶³ Gill, T. D. (2022). Some reflections on the threshold for international armed conflict and on the application of the law of armed conflict in any armed conflict. *International Law Studies*, 99, 698-730. <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3027&context=ils>; Dinstein, Y. (2021). *Non-international armed conflicts in international law*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108864091>.

¹⁶⁴ von Bernstorff, J. (2019). The battle for the recognition of wars of national liberation. In J. von Bernstorff & P. Dann (Eds.), *The battle for international law: South-North perspectives on the decolonization era* (pp. 54). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198849636.003.0003>; Whyte, J. (2018). The ‘dangerous concept of the just war’: Decolonization, wars of national liberation, and the additional protocols to the Geneva Conventions. *Humanity*, 9(3), 313-341. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/dangerous-concept-just-war-decolonization-wars/docview/2630356466/se-2>.

¹⁶⁵ von Bernstorff, “The Battle for the Recognition of Wars of National Liberation.”

7. Territor i pushtuar

Territori i pushtuar është i përkufizuar në të drejtën ndërkombëtare si një territor nën autoritetin dhe kontrollin e një fuqie armiqësore.¹⁶⁶ Korniza ligjore për pushtimin është kryesisht e vendosur nëpërmjet Rregulloreve të Hagës të vitit 1907 dhe Konventës së e Katërt të Gjenevës të vitit 1949, të cilat përcaktojnë detyrimet e pushtuesit, si ruajtjen e rendit publik, sigurimin e mirëqenies së popullatës civile dhe respektimin e të drejtave të pronës.¹⁶⁷ Sipas këtyre konventave, pushtuesit duhet të veprojnë si administrues të përkohshëm dhe jo si sundues sovranë, me një mandat për të mbrojtur të drejtat e qytetarëve dhe për të shmangur shfrytëzimin e burimeve lokale.¹⁶⁸ Megjithatë, komplekse bëhen rastet kur sovraniteti është i paqartë ose i kontestuar, si në gjendje të atilla kur një shtet nuk ka qeverisje efektive ose është nën sundim të jashtëm, siç është rasti i territoreve palestineze.¹⁶⁹

Parimi i pushtimit si administratë e përkohshme u zhvillua sidomos pas Luftës së Dytë Botërore, me studiues si Benvenisti, që argumentonin se pushtimi i pasluftës i Gjermanisë dhe Japonisë krijoi precedentë juridikë ndërkombëtarë, duke theksuar se fuqitë pushtuese kanë detyrime humanitare që duhet t'i respektojnë pavarësisht objektivave ushtarake.¹⁷⁰ Ky parim u zgjerua nga Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë (GJND), e cila, në opinionin e saj këshillimor për territoret palestineze, theksoi nevojën për të mbrojtur të drejtën për vetëvendosje në rajonet e pushtuara.¹⁷¹ GJND-ja theksoi se pushtuese duhet të përmbahet prej ndryshimit të strukturave shoqërore ose juridike të territorit të pushtuar, përveçse nëse është thelbësore për sigurinë ose mirëqenien e popullatës vendase.¹⁷²

Konfliktet e kohëve të fundit kanë vënë në dukje më tej kompleksitetet e zbatimit të detyrave të pushtuesve. Analiza e Dinstein-it mbi pushtimet amerikane në Irak dhe Afganistan tregon vështirësitë në baraspeshimin e objektivave ushtarake me mbrojtjen e civilëve, veçanërisht në lidhje me konfiskimin e pronave dhe shpërnguljet.¹⁷³ Po ashtu, problemet e vazhdueshme të pushtimit të Saharasë Perëndimore ngrenë shqetësime mbi

¹⁶⁶ Article 42. Hague Regulations of 1907. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907/regulations-art-42?activeTab=>.

¹⁶⁷ Article 47. Fourth Geneva Convention of 1949.

¹⁶⁸ Article 43 of Hague Regulations of 1907; Article 55. Fourth Geneva Convention.

¹⁶⁹ International Court of Justice, Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory (2004), para. 78.

¹⁷⁰ Benvenisti, E. (2004). *The International Law of Occupation*. Oxford University Press. pp. 25–30.

¹⁷¹ International Court of Justice, Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory (2004), para. 155.

¹⁷² International Court of Justice, Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory (2004), para. 87.

¹⁷³ Dinstein, Y. (2019). *The International Law of Belligerent Occupation*. Cambridge University Press. pp. 189–195.

shfrytëzimin e burimeve, pasi fuqitë pushtuese shpesh i shfrytëzojnë ato për përfitime ekonomike, potencialisht në shkelje të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare.¹⁷⁴ Këto raste theksojnë rëndësinë për t'u siguruar që pushtimi nuk përdoret si një pretekst për mbizotërim ekonomik ose politik, siç ilustruhet edhe në diskutimet mbi të drejtën e Kosovës për vetëvendosje sipas ligjit ndërkombëtar.¹⁷⁵

Në literaturën bashkëkohore të të drejtës ndërkombëtare kritikohen kufizimet e ligjit ndërkombëtar në parandalimin e abuzimeve nga forcat pushtuese. Sassòli argumenton se edhe pse Konventat e Gjenevës vendosin obligime të rrepta, mekanizmat e detyrimit të zbatimit të tyre mbeten të pamjaftueshme, siç shihet në pushtimet e gjata, ku forcat pushtuese mund t'u japin përparësi interesave politike dhe ekonomike mbi mirëqenien e civilëve.¹⁷⁶ Roberts thekson zhvillimin historik të pushtimit transformues, duke vënë në dukje kompleksitetet në balancimin e objektivave ushtarake me detyrimet nën ligjin ndërkombëtar.¹⁷⁷ Gross e zhvillon këtë duke shqyrtuar pasojat moderne të pushtimit transformues, veçanërisht në kontekste si Iraku, ku ndërthurja e ligjit të pushtimit dhe ligjit për të drejtat e njeriut krijon sfida të reja.¹⁷⁸ Ai thekson nevojën për korniza më të qarta për të parandaluar abuzimet dhe për të siguruar përputhshmërinë, veçanërisht në pushtime të gjata ose të kontestuar.¹⁷⁹ Ndërthurja e të drejtës për vetëvendosje dhe pushtimit mbeten veçanërisht të rëndësishme në kontekstin e Kosovës, ku mbizotërimi i huaj historikisht shtypte të drejtën për vetëvendosje dhe kishte karakteristika të ngjashme me pushtimin.

8. Forca shumëkombëshe dhe operacione paqeruajtëse

Operacionet shumëkombëshe paqeruajtëse luajnë një rol kritik në ruajtjen e sigurisë ndërkombëtare dhe trajtimin e krizave humanitare. Këto operacione, shpesh të autorizuar nga Këshilli i Sigurimit i OKB-së, mund të përfshijnë përbërës ushtarakë, policorë dhe civilë me mandate të ndryshme.¹⁸⁰ Një rast ilustrues është Kosova, ku misioni i udhëhequr nga OKB-ja, UNMIK-u, ishte ngarkuar me përgjegjësi administrative dhe policore, ndërsa KFOR-i, i udhëhequr nga NATO-ja, mori funksionet ushtarake për

¹⁷⁴ ICJ, Advisory Opinion on Western Sahara (1975), para. 54.

¹⁷⁵ Sassòli (2019), pp. 111–113; Borgen, C. J. (2008). Is Kosovo a precedent? Secession, self-determination and conflict resolution. *International Legal Materials*, 47(ILM 461), 350.

¹⁷⁶ Sassòli (2019), p. 125.

¹⁷⁷ Roberts, A. (1984). "Transformative Occupation: Reflections on the History and Law of Occupation." *American Journal of International Law*, 78 (3), 589–618.

¹⁷⁸ Gross, A. M. (2006). "Transformative Military Occupation: Applying the Laws of War and Human Rights." *American Journal of International Law*, 100 (1), 59–95.

¹⁷⁹ Gross (2006), pp. 75–78.

¹⁸⁰ Article 42. Charter of the United Nations. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-7>.

të siguruar sigurinë dhe stabilitetin.¹⁸¹ Kjo ndarje detyrash vë në dukje se si përpjekjet për ruajtjen e paqes përshtaten ndaj kërkesave komplekse të operacioneve, duke drejtpeshuar qeverisjen civile me mbrojtjen ushtarake.¹⁸²

Bellamy dhe Williams dokumentojnë zhvillimin e operacioneve paqeruajtëse nga rolet pasive të vëzhguesve në misione komplekse me mandate për detyrimin e mbajtjes së paqes dhe mbrojtjen e civilëve.¹⁸³ Vitet 1990 shënuan një ndryshim doktrinor në ruajtjen e paqes, të ilustruar nga misionet në Bosnje dhe Ruandë.¹⁸⁴ Megjithatë, këto misione gjithashtu zbuluan dobësi kritike. Në Ruandë, përkundër paralajmërimeve për gjenocid të afërt, misioni i OKB-së (UNAMIR) u përball me kufizime të rënda në burime dhe mandat, të përkeqësuar nga shtytja e udhëhequr nga SHBA-të për të reduktuar fushëveprimin e tij në Këshillin e Sigurimit.¹⁸⁵ Po ashtu, në Bosnje, paqeruajtësit holandezë të vendosur në Srebrenicë dështuan të mbronin civilët gjatë masakrës së vitit 1995, duke theksuar kështu sfidat operative dhe politike për sigurimin e mbrojtjes së civilëve në zonat e konflikteve aktive.¹⁸⁶ Në Somali, misioni i OKB-së (UNOSOM II) u përball me burime të pamjaftueshme, mandat të paqartë dhe një mjedis të pasigurt, duke u tërhequr në fund pa arritur objektivat e tij.¹⁸⁷

Megjithëse sfidat janë të shumta, ka pasur gjithashtu suksese të dukshme në ruajtjen e paqes. Në Namibi, Grupi Ndihmës për Tranzicionin e Kombeve të Bashkuara (UNTAG) mbikëqyri tranzicionin paqësor të vendit në pavarësi në vitin 1990.¹⁸⁸ Po ashtu, në Mozambik, Operacioni i Kombeve të Bashkuara në Mozambik (ONUMOZ) luajti një rol kyç në zbatimin e Marrëveshjes së Paqes së Përgjithshme, duke mundësuar zgjedhje të suksesshme dhe duke nxitur paqe afatgjatë.¹⁸⁹ Këto raste tregojnë potencialin e misioneve

¹⁸¹ UNMIK Mandate: United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK), Security Council Resolution 1244 (1999); NATO KFOR Mission Overview, NATO Archives.

¹⁸² Chesterman, S. (2005). *You, the People: The United Nations, Transitional Administration, and State-Building*. Oxford University Press. p. 45.

¹⁸³ Bellamy, A. J., & Williams, P. D. (2010). *Understanding Peacekeeping*. Polity Press. pp. 145–147.

¹⁸⁴ United Nations, Report of the Secretary-General on the Fall of Srebrenica (1999), A/54/549; UNAMIR Reports, UN Security Council, 1994.

¹⁸⁵ Dallaire, R. (2003). *Shake Hands with the Devil: The Failure of Humanity in Rwanda*. Random House Canada. pp. 232–245.

¹⁸⁶ Honig, J. W., & Both, N. (1996). *Srebrenica: Record of a War Crime*. Penguin Books, pp. 34–41; United Nations Report on Srebrenica (1999), A/54/549.

¹⁸⁷ Kreps, S. (2023). "Redefining Multinational Peacekeeping Mandates in the 21st Century." *International Affairs*, 99 (3), 215–230.

¹⁸⁸ Fortna, V. P. (2008). *Does Peacekeeping Work? Shaping Belligerent's Choices After Civil War*. Princeton University Press. pp. 55–75.

¹⁸⁹ Chesterman, S. (2021). *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*. Oxford University Press. pp. 112–115.

të mirë menduara të ruajtjes së paqes për të arritur stabilitet dhe zgjidhje të qëndrueshme të konflikteve.¹⁹⁰

Hulumtimi i Fortna-s nënvizon rëndësinë e ruajtjes së paqes në formësimin e mjediseve të pas-konfliktit, duke vënë në dukje se mandatet e forta dhe mbështetja e vazhdueshme ndërkombëtare përmirësojnë ndjeshëm rezultatet.¹⁹¹ Kreps argumenton për ta ripërcaktuar mandatin e ruajtjes së paqes për të adresuar sfidat bashkëkohore siç janë lufta asimetrike dhe mbrojtja e civilëve në konflikte gjithnjë e më të ndërlikuara.¹⁹² Chesterman nxjerr në pah shqyrtimet ligjore dhe morale të ruajtjes së paqes, duke theksuar drejtpeshimin mes sovranitetit dhe përgjegjësisë ndërkombëtare për ta mbrojtur.¹⁹³ Këto perspektiva pasqyrojnë natyrën e zhvilluar të ruajtjes së paqes dhe përshtatjen e saj me sfidat moderne.

Këto raste studimore dhe analizat shkencore ilustrojnë si mundësitë ashtu edhe kufizimet e përpjekjeve të paqes shumëkombëshe. Ndërkohë që zhvillimet drejt mandateve më proaktive pasqyrojnë një pritshmëri në rritje ndërkombëtare për të adresuar krizat humanitare, dështimet si ato në Ruandë, Bosnjë dhe Somali tregojnë pasojat e mungesës së burimeve, vullnetit politik dhe qartësisë strategjike.¹⁹⁴ Duke ecur përpara, mësimet nga këto misione vazhdojnë të ndikojnë në hartimin dhe zbatimin e operacioneve të ruajtjes së paqes për të siguruar më shumë efektivitet dhe përgjegjshmëri.¹⁹⁵

Aneks A

Fjalor

1. Gjenocid

Veprime të kryera me qëllim shkatërrimin, tërësisht ose pjesërisht, të një grupi kombëtar, etnik, racor ose fetar. Këto përfshijnë vrasjen, shkaktimin e dëmtimeve serioze, krijimin e kushteve shkatërruese të jetesës, parandalimin e lindjeve ose

¹⁹⁰ Fortna, V. P. (2023). "Peacekeeping and Civilian Protection in the Age of Asymmetrical Warfare." *Journal of Peace Research*, 60 (1), 12–18.

¹⁹¹ Fortna, V. P. (2008). *Does Peacekeeping Work? Shaping Belligerent's Choices After Civil War*. Princeton University Press. pp. 98–120.

¹⁹² Kreps (2023).

¹⁹³ Chesterman (2021), pp. 145–150.

¹⁹⁴ Tharoor, S. (1995). "Should UN Peacekeeping Go Back to Basics?" *Foreign Affairs*, 74 (1), 22–24.

¹⁹⁵ Bellamy & Williams (2010), pp. 198–210.

transferimin me forcë të fëmijëve. Një nga krimet më të rënda sipas ligjit ndërkombëtar.

2. Krime kundër njerëzimit

Vepra të rënda penale, duke përfshirë vrasjen, torturën, skllavërinë, dëbimin, përndjekjen, dhunën seksuale dhe veprime të tjera çnjerëzore të kryera si pjesë e sulmeve të gjera ose sistematike kundër popullsisë civile. Këto krime ndalohen sipas së drejtës ndërkombëtare si në kohë paqeje ashtu edhe në kohë lufte dhe përbëjnë shkelje të rënda të konventave humanitare.

3. Torturë

Shkaktimi i qëllimshëm i dhimbjes ose vuajtjes së rëndë fizike ose mendore, zakonisht për të nxjerrë informacione, për të ndëshkuar, për të frikësuar ose për të diskriminuar, kur kryhet nga ose me pëlqimin e zyrtarëve publikë. Tortura përbën një krim kundër njerëzimit sipas së drejtës ndërkombëtare dhe ndalohet në mënyrë të qartë nga Konventa e OKB-së kundër Torturës.

4. Terrorizëm

Veprime të kryera me qëllim frikësimin serioz të popullatave, detyrimin e qeverive ose organizatave ndërkombëtare, ose destabilizimin e strukturave themelore politike, kushtetuese, ekonomike apo shoqërore. E Drejta Ndërkombëtare Humanitare ndalon dhunën që synon përhapjen e terrorit të civilët, përmes konventave dhe protokolleve të ndryshme.

5. Zhvendosje e detyruar

Transferimi i detyruar, dëbimi ose deportimi i individëve apo grupeve nga zonat ku ata banojnë ligjërisht, pa baza të lejuara nga e drejta ndërkombëtare. Ndalohet si një krim kundër njerëzimit sipas Statutit të Romës dhe Konventës së Katërt të Gjenevës, përveç rasteve kur është i domosdoshëm për mbrojtjen e civilëve dhe kur sigurohen kushte të përshtatshme akomodimi.

6. Njerëz të zhvendosur me forcë

Civilët dhe personat e mbrojtur që janë zhvendosur me forcë nga vendbanimet e tyre të ligjshme pa baza ligjore sipas së drejtës ndërkombëtare. Kjo përfshin personat e

zhvendosur brenda kufijve të një shteti (personat e zhvendosur brendshëm) dhe ata që janë detyruar të kalojnë kufijtë ndërkombëtarë, të dy kategoritë duke kërkuar mbrojtje sipas të drejtës humanitare.

7. Persona të zhvendosur brenda vendit (PZHBV)

Personat që detyrohen të largohen nga shtëpitë e tyre për shkak të konfliktit të armatosur, dhunës, shkeljeve të të drejtave të njeriut ose fatkeqësive, por që mbeten brenda kufijve të njohur ndërkombëtarisht të vendit të tyre. Ndryshe nga refugjatët, PZHB-të (personat e zhvendosur brendshëm) nuk kanë kaluar kufijtë kombëtarë, por gjithsesi kanë nevojë për mbrojtje dhe ndihmë sipas parimeve humanitare.

8. Refugjat

Një person që detyrohet të largohet nga vendi i tij për shkak të një frike të bazuar mirë nga përndjekja për arsye race, feje, kombësie, përkatësie në një grup të caktuar shoqëror ose mendimi politik, apo për shkak të dhunës së përhapur. I mbrojtur nga Konventa e OKB-së për Refugjatët e vitit 1951, refugjatët nuk mund të detyrohen të kthehen në situata të rrezikshme (parimi i moskthimit – non-refoulement).

9. Zhdukje e detyruar

Arrestimi, ndalimi ose rrëmbimi i personave nga agjentë shtetërorë ose me autorizimin e shtetit, i ndjekur nga refuzimi për të njohur ndalimin ose për të dhënë informacion rreth fatit të viktimave. Kjo i vendos viktimat jashtë mbrojtjes ligjore dhe përbën një krim kundër njerëzimit sipas së drejtës ndërkombëtare.

10. Dënim kolektiv

Dënimi kolektiv ndodh kur një grup njerëzish ndëshkohet për veprime të kryera nga një ose disa individë të atij grupi. Kjo ndalohet rreptësisht nga E Drejta Ndërkombëtare Humanitare, e cila përcakton se askush nuk duhet të dënohet për një krim që nuk e ka kryer. Dënimi kolektiv konsiderohet një krim i rëndë lufte.

11. Pasuri kulturore

Trashëgimia kulturore përfshin të gjitha pasuritë e luajtshme dhe të paluajtshme – ndër të tjera, monumente, artefakte, objekte me vlerë artistike, koleksione librash – të çdo populli.

12. Varrezë masive

Varreza masive është një vend varrimi që përmban mbetjet e disa personave, shpesh viktimat të luftës, gjenocidit ose dhunës. Këto varreza zakonisht mungojnë në identifikim të duhur dhe ndonjëherë përdoren për të fshehur provat e krimeve. E drejta ndërkombëtare kërkon varrosjen me respekt dhe identifikim të të vdekurve gjatë konflikteve.

13. Krime lufte

Krimet e luftës janë shkelje të rënda të ligjeve ndërkombëtare gjatë konflikteve të armatosura, si vrasja e civilëve, tortura, marrja peng e personave ose shkatërrimi i pronës pa nevojë ushtarake. Këto veprime shkelin Konventat e Gjenevës dhe rregullat e tjera të luftës. Si e drejta ndërkombëtare, ashtu edhe Kodi Penal i Kosovës i njohin dhe i dënojnë krimet e luftës.

14. Jus ad bellum (e drejta për të luftuar)

Jus ad bellum i referohet grupit të normave ligjore që përcaktojnë kushtet nën të cilat një shtet mund të përdorë ligjërisht forcën.

15. Hakmarrje

Hakmarrjet janë veprime të ndërmarra nga njëra palë në konflikt si përgjigje ndaj shkeljeve të rënda të ligjit ndërkombëtar nga pala tjetër. Ato lejohen vetëm në raste të rralla, duhet të jenë masa e fundit dhe duhet të jenë proporcionale. Megjithatë, hakmarrjet kundër personave dhe objekteve të mbrojtura ndalohen rreptësisht nga E Drejta Ndërkombëtare Humanitare.

16. Jus in Bello (e drejta gjatë luftës)

Jus in bello rregullon sjelljen e palëve të përfshira në një konflikt të armatosur.

17. Persona të mbrojtur

Personat e mbrojtur janë individë që nuk marrin pjesë në luftim gjatë një konflikti të armatosur, siç janë civilët, të burgosurit e luftës dhe stafi mjekësor ose fetar. E Drejta

Humanitare Ndërkombëtare siguron sigurinë, dinjitetin dhe trajtimin human të tyre. Ata nuk duhet të dëmtohen dhe të drejtat e tyre duhet të respektohen në çdo kohë.

18. Akterë ushtarakë joshtetërorë (AUJSH)

AUJSH janë grupe të armatosura si milici ose kryengritës që nuk bëjnë pjesë në ushtrinë zyrtare të një vendi. Edhe pse nuk janë forca shtetërore, ato duhet të respektojnë ligjin humanitar ndërkombëtar gjatë konflikteve. Ata mbahen përgjegjës për krimet e luftës dhe duhet të respektojnë të drejtat e civilëve dhe luftëtarëve.

19. Mashtrim në luftë

Mashtrimi në luftë, i referohet veprimeve që synojnë të mashtrojnë armikun gjatë një konflikti të armatosur, duke e bindur gabimisht se ai ka të drejtë për mbrojtje sipas ligjeve të luftës, me qëllim tradhtie të besimit të tij.

20. Konflikt i armatosur

Konfliktet e armatosura janë përleshje midis dy palëve që përfshijnë përdorimin e forcave të armatosura. Ato ndahen në konflikte të armatosura ndërkombëtare dhe konflikte të armatosura jondërkombëtare.

21. Kryengritje

Kryengritjet janë rebelime të armatosura kundër pushtetit shtetëror. Ato mund të përbëjnë një konflikt të armatosur nëse forcat e armatosura apo grupet joqeveritare që kundërshtojnë ushtrojnë në mënyrë të qëndrueshme dhe të vazhdueshme operacione ushtarake, dhe shteti i përgjigjet jo vetëm me mekanizma të zbatimit të ligjit, por edhe me forcat e tij të armatosura.

22. Luftë civile

Luftërat civile janë konflikte të armatosura brenda një shteti dhe i përkasin kategorisë së konflikteve të armatosura jondërkombëtare.

23. Pjesëmarrje e drejtpërdrejtë në armiqësi

Përfshin veprime të caktuara të kryera nga individë si pjesë e sjelljes gjatë armiqësive midis palëve në një konflikt të armatosur.

24. Vrasje të shënjestruara

Vrasja e shënjestruar është përdorimi i qëllimshëm i forcës vdekjeprurëse ndaj një personi të caktuar që nuk ndodhet në paraburgim, zakonisht nga një shtet. Ajo shpesh përdoret jashtë zonave aktive të betejës dhe ngre shqetësime ligjore sipas së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare, veçanërisht kur nuk është e qartë nëse personi i synuar është i përfshirë drejtpërdrejt në luftim.

25. Nevoja ushtarake

Është një parim themelor dhe i diskutueshëm në të drejtën humanitare ndërkombëtare. Mund të mbrohet një veprim ushtarak i caktuar që mund të shkaktojë humbje jetësh civile ose shkatërrim të infrastrukturës civile, duke argumentuar se ai është i justifikuar për shkak të nivelit të kërcënimit ushtarak që duhej neutralizuar. Nga ana tjetër, mund të kundërshtohet një veprim i tillë duke argumentuar se shkatërrimi i jetës civile dhe infrastrukturës i shkaktuar nga veprimi ushtarak nuk arriti asnjë qëllim ushtarak.

26. Objektiva ushtarake

Objekte që për natyrën, vendndodhjen, qëllimin ose përdorimin e tyre japin një kontribut efektiv në veprimet ushtarake dhe shkatërrimi, kapja ose neutralizimi i tyre total ose pjesërisht, në rrethanat që mbizotërojnë në atë kohë, ofron një avantazh të qartë ushtarak.

27. Dallim

Është një parim themelor i së drejtës humanitare ndërkombëtare që detyron palët në konflikt të kufizojnë sulmet vetëm ndaj objektivave ushtarake dhe të përmbahen nga sulmi i civilëve dhe infrastrukturës civile.

28. Dëme kolaterale

Dëmi kolateral i referohet humbjes së rastësishme të jetës civile, plagosjes së civilëve ose dëmtimit të objekteve civile gjatë një sulmi ndaj një objekti ushtarak legjitim, pavarësisht nga marrja e të gjitha masave të nevojshme për të parandaluar ose minimizuar këtë dëmtim, humbje ose plagosje.

29. Proporcionalitet

Parimi i proporcionalitetit i referohet nevojës që palët në konflikt të përmbahen nga sulmet që përdorin forcë të tepruar dhe shkaktojnë dëme të tepërta ndaj civilëve, objekteve civile dhe infrastrukturës, përtej shkatërrimit ose neutralizimit të një objekti ushtarak.

30. Luftëtar

Luftëtari është dikush që merr pjesë ligjërisht në luftim gjatë një konflikti të armatosur, zakonisht si anëtar i forcave të armatosura. Ai ka të drejtën të marrë pjesë në armiqësi dhe duhet të respektojë ligjet e luftës. Nëse kapet, ai mbrohet si i burgosur lufte sipas së drejtës humanitare ndërkombëtare.

31. Civil

Civili është çdo person që nuk merr pjesë në luftim ose nuk bën pjesë në forcat e armatosura gjatë një konflikti. Civilët janë të mbrojtur nga E Drejta Humanitare Ndërkombëtare dhe nuk duhet të synohen, përveç nëse marrin pjesë drejtpërdrejt në armiqësi. Këto mbrojtje vlejné për të gjitha llojet e konflikteve të armatosura.

32. Forca të armatosura

Të gjitha forcat, grupet dhe njësitë e armatosura të organizuara që janë nën një komandë përgjegjëse ndaj asaj Pale për sjelljen e vartësve të saj, edhe nëse ajo Palë përfaqësohet nga një qeveri ose një autoritet që nuk njihet nga Pala kundërshtarë.

33. I burgosur i luftës

I burgosuri i luftës (BL) është një luftëtar ose disa civilë të caktuar të kapur gjatë një konflikti të armatosur ndërkombëtar. Ata duhet të trajtohen në mënyrë humane, t'u jepet ushqim, kujdes mjekësor dhe t'u lejohet të kontaktojnë familjen. Konventat e Gjenevës mbrojnë BL-të; nëse statusi i tyre është i paqartë, ata konsiderohen BL. Shkelja e këtyre mbrojtjeve është një krim lufte.

34. Spiun

Spiun është dikush që, duke vepruar fshehurazi ose nën paraqitje të rreme, përpiqet të mbledhë informacion ushtarak në territor të kontrolluar nga armiku dhe ta dorëzojë atë palës kundërshtarë. Spiunët nuk kanë statusin e të burgosurve të luftës (BL) nëse

kapen; ata duhet të gjykohen para se të ndëshkohen. Ushtarakët e uniformuar që mbledhin informacion nuk konsiderohen spiunë.

35. Mercenar

Mercenari është një person i rekrutuar posaçërisht për të luftuar në një konflikt të armatosur, i motivuar kryesisht nga përfitimi privat dhe që nuk lidhet me asnjë palë të përfshirë. Ata nuk janë luftëtarë dhe as të burgosur lufte dhe nuk kanë mbrojtjet ligjore të ushtarëve të rregullt, por duhet të trajtohen ende në mënyrë humane.

36. Territor i pushtuar

Territori i okupuar është një zonë nën autoritetin dhe kontrollin efektiv të një force ushtarake të huaj pa pëlqimin e shtetit sovran.

37. Operacione paqeruajtëse

Operacionet paqeruajtëse janë misione të kryera nga Kombet e Bashkuara ose organizata të tjera ndërkombëtare për të ndihmuar në mbajtjen ose rivendosjen e paqes dhe sigurisë në zonat e prekura nga konflikti.

38. Forca shumëkombëshe

Forcat shumëkombëshe i referohen forcave ushtarake të përbëra nga njësitë e disa vendeve, që veprojnë nën një komandë të unifikuar, zakonisht të autorizuar nga organizata ndërkombëtare ose rajonale (p.sh. OKB, NATO).

39. Vetëvendosje

Vetëvendosja është një parim thelbësor në të drejtën ndërkombëtare. Është e drejta e popujve për të përcaktuar lirshëm, pa ndërhyrje, organizimin dhe zhvillimin e tyre politik.

40. Dhunë seksuale

Dhuna seksuale përbën çdo akt dhune me natyrë seksuale (fizike ose psikologjike) që kryhet ndaj një ose më shumë personave në rrethana shtypëse, si në kohë paqeje ashtu edhe në kohë lufte.

41. Krime mjedisore

Shkatërrimi i mjedisit natyror për qëllime lufte, d.m.th si një armë për të shkaktuar dëme ndaj kundërshtarit.

42. Gjenocid kulturor (kulturocid)

Gjenocidi kulturor i referohet shkatërrimit të veçorive të dallueshme kulturore të një grupi. Ai mund të përfshijë transferimin e detyruar të fëmijëve që i përkasin një grupi tek një grup tjetër, ndalimin e përdorimit të gjuhës kombëtare, shkatërrimin sistematik të librave të printuar në gjuhën kombëtare ose librave fetarë, dhe shkatërrimin sistematik të monumenteve kombëtare dhe fetare.

43. Pastrim etnik

Edhe pse nuk njihet si një krim i pavarur sipas së drejtës ndërkombëtare, ai zakonisht përkufizohet si largimi sistematik i detyruar i grupeve etnike, racore ose fetare nga një zonë e caktuar me qëllim krijimin e homogjenitetit etnik.

44. Masakër

Masakra është vrasja e qëllimshme dhe në shkallë të gjerë e civilëve ose individëve që nuk marrin pjesë në armiqësi, e kryer në mënyrë të planifikuar dhe të organizuar. Veprime të tilla janë shkelje serioze të së drejtës ndërkombëtare dhe mund të përbëjnë krime lufte, krime kundër njerëzimit ose gjenocid, në varësi të qëllimit dhe kontekstit.

45. Viktimë

Një viktimë është një civil ose grup që pëson dëm fizik, mendor, emocional ose ekonomik për shkak të shkeljeve serioze të të drejtave ndërkombëtare të njeriut ose së drejtës humanitare. Termi mund të përfshijë gjithashtu anëtarë të familjes ose të tjerë që janë dëmtuar gjatë ndihmës ndaj viktimave ose përpjekjes për të parandaluar shkeljet.

46. Martir

Martirizimi lidhet me idenë e sakrificës për një ideal, i cili mund të jetë fetar ose politik. Fjala 'dëshmor' rrjedh nga fjala e lashtë greke *martus* dhe do të thotë *dëshmitar*. Martirizimi ka qenë një koncept thelbësor në judaizëm dhe krishterim.

Aneksi B

Burime të dobishme

Diakonia
International
Humanitarian
Law Center
(Qendra
Ndërkombëtare e
të Drejtës
Humanitare
'Diakonia)

<https://www.diakonia.se/>

ICRC Casebook
(Përmbledhje
rastesh të Kryqit
të Kuq
Ndërkombëtar)

<https://casebook.icrc.org/>

ICRC
Humanitarian
Law Glossary
(Fjalor i të Drejtës
Ndërkombëtare
të Kryqit të Kuq)

<https://www.icrc.org/sites/default/files/external/files/ehl/ehl-english-glossary.pdf>

International
Court of Justice
(Gjykata
Ndërkombëtare e
Drejtësisë)

<https://www.icj-cij.org/home>

International
Humanitarian
Law Databases
(Databaza e të
Drejtës
Ndërkombëtare
Humanitare)

<https://ihl-databases.icrc.org/en>

Kosovo Specialist
Chambers
(Dhomat Speciale
të Kosovës)

<https://www.scp-ks.org/en>

Penal Code of the
Republic of
Kosovo (Kodi
Penal i
Republikës së
Kosovës)

<https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=18413>

Rome Statute of
the International
Criminal Court
(Statuti i Romës i
Gjykatës
Ndërkombëtare
Penale)

<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>

The Kosova
Rehabilitation
Center for

<https://krct.org/>

Torture Victims:
(Qendra e
Kosovës për
Rehabilitimin e
Viktimave të
Torturës):

UN Charter
(Karta e
Kombeve të
Bashkuara)

<https://www.un.org/en/about-us/un-charter>

United Nations
Human Rights
Office (Zyra e
Kombeve të
Bashkuara për të
Drejtat e Njeriut)

https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage